

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE KOLMETEISTKÜMNES ISTUNG

8. november 1991

Juhataja T. Anton

Kell on 11.05. Ma loodan, et see pole üksnes esimene, vaid on ka viimane kord, kui me alustame viis minutit hiljem, kui meie reglement ette näeb. Kohe tuleb tabloole kena pilt ja me saame teha kohaloleku kontrolli. Palun veel üks hetk kannatust! Nii, kohaloleku kontroll. Meid on 40. Aitäh! Assamblee juhatuse poolt kooskõlastatult teematoimkondade esimeestega on esitatud teile kinnitamiseks tänase istungi päevakorra projekt. Ma palun sellele projektile lisada veel kolmas päevakorrapunkt. Selles küsimuses on otsuse projekt teile välja jagatud. Jutt käib ekspertide kinnitamisest kahele toimkonnale: esimesele ja kolmandale. Niisiis, juhatus kooskõlastatult teematoimkondade esimeestega esitab teile kolmepunktilise päevakorra projekti. Palun hääletame! Kes on selle poolt, et me töötame antud päevakorra järgi? Hääletame. 32 poolthäälega, vastuhääli ei olnud, on küsimus otsustatud. Me töötame päevakorra järgi, mille me praegu vastu võtsime. Kõigepealt on arutamisel päevakorra kolmas küsimus. See on ekspertide kinnitamine. Nagu öeldud, otsuse projekt selles küsimuses on teie kaustas. Esimesele toimkonnale on ettepanek kinnitada eksperdiks Jüri Raidla ja kolmandale toimkonnale Mart Nutt. Palun, kas on küsimusi? Ei ole. Panen hääletamisele otsuse projekti ekspertide kinnitamise kohta esimesele ja kolmandale toimkonnale. Hääletame. 32 poolthäälega, vastuhääli ei olnud, on kinnitatud esimesele toimkonnale eksperdiks Jüri Raidla ja kolmandale toimkonnale Mart Nutt. Kolmas päevakorrapunkt on sellega ammendatud. Enne kui me alustame esimese päevakorrapunkti all tööd, on mul kommentaar teise päevakorrapunkti kohta. Teises päevakorrapunktis on juhatus kooskõlastatult toimkondade esimeestega koostanud otsuse projekti. Mul on teile palve leida mahti esimese päevakorrapunkti kallal töötades tutvuda ka selle otsuse projektiga. Kui selle otsuse projekti kohta on märkusi, palun need edastada kas juhatusele või proua Anu Laidole. Tänan!

Alustame esimese päevakorrapunkti arutelu. Aluseks on võetud põhiseaduse eelnõu teise aruande esitamise ja arutamise jätkamine. Teematoimkondade esimeestega on juhatusel järgmine kokkulepe. Esimeses päevakorrapunktis me katsume tööd teha kahes etapis. Esimeses etapis saavad järjekorras sõna need teematoimkondade esimehed, kellel on vajalik pidada assambleel nõu mõningates põhiküsimustes. Toimkondade nõudel viiakse nendes põhiküsimustes läbi ka hääletamine. Esimese päevakorrapunkti teine staadium tähendab seda, et vastavalt meie kokkuleppele on igal assamblee liikmel õigus esitada teematoimkondade otsuste suhtes apellatsioone, kui tema ettepanek, märkus ei ole arvesse võetud. Seoses selle teise staadiumiga ma soovin kõigile meelde tuletada, et me leppisime nädal aega tagasi kokku, et täna kell 14 lõpeb tähtaeg, mille jooksul on võimalik esitada

ettepanekuid, märkusi teematoimkondadele ja viimased on kohustatud kõik need märkused, ettepanekud läbi arutama ja teile vastama, kas neid on arvestatud või ei. Täna kell 14 lõpeb tähtaeg, mille jooksul ettepanekuid, kriitilisi märkusi saab teha.

Nii, alustame esimese päevakorrapunkti sisulist arutelu. Härra Salum, palun teid kõnepult! Sõna on teematoimkonna esimehel härra Vello Salumil. Palun!

V. Salum

Austatud kolleegid, alustaksime preambula vaatlemist ja siin on nüüd vaja assamblee seisukohta kahe variandi suhtes: kas ajaloo preambula või toimkonna poolt ka teisena välja pakutud kärbitud ajaloo variant. Preambula alglauset me täiendaksime ühe sõnaga, võrreldes 1937. aasta põhiseadusega ja Adamsi eelnõuga. Sinna on lisatud sõna "taastada" – taastada, kindlustada ja arendada.

Küsimus on teises, pikemas lõigus, mis koosneb mitmest alalõigust ja kus on rõhutatud kahte mõistet. Esiteks, Eesti riiki, mis on sündinud rahvusliku enesemääramise kustumatul õigusel – just need sõnad "rahvusliku enesemääramise kustumatul õigusel". Toimkonna arvates on see väga oluline meie rasket ajalugu arvesse võttes. Siis teine alalõik: okupeeritud ja koloniseeritud Nõukogude Liidu poolt 1940. aastal. See ei ole lihtsalt ajalooõpikuna siia toodud, vaid okupeeritud ja koloniseeritud on Eesti paraku siamaale. Ja just sõna "koloniseeritud" on meil antud poliitilises olukorras vaja rõhutada, sest see ei ole mitte ajalugu, vaid see on praegu meie ümber toimuv reaalsus. Et ära hoida asjatut demagoogiat, et Eestis rikutakse inimõigusi ja kiusatakse taga vähemusrahvusi, siis minu arvates ja kogu meie toimkonna arvates on selline hästi lühike ajaloo kokkuvõtte hädavajalik preambulas ja tal ei ole mitte ainult tagasivaatav-ajalooline, vaid just reaalpoliitiline tähtsus. Me oleme ju koloniseeritud – see sõna on väga vajalik. Siis on selles ajaloolises lõigus veel "taastatud rahvusliku ning õigusliku järjepidevuse alusel". Ka see mõte on hädavajalik, kui me tahame, et põhiseadus oleks eetiline, kajastaks mentaliteeti, mis praegu toimub ja millises suunas me tahame minna. Nii et siin on toimkonna poolt välja pakutud kaks varianti: täielik, teil käes olev tekst või siis jätta sealt välja keskosa, kolm väikest lõiku. Ma arvan, et mõnel on vast soov veel põhjendada ühte või teist varianti, ja kui juhatus vajalikuks peab, siis võib preambula osas mõttevahetuse avada. Kui sõnavõtusoovijaid ei ole, võime asuda kohe hääletamisele.

Juhataja

Üks hetk siiski, härra Taagepera soovib sõna või küsimust esitada.

R. Taagepera

(Esinemine kohalt, ei ole kuulda.) Ma soovin esitada küsimuse, kas Nõukogude Liit väärib seda, et ta oleks mainitud Eesti Vabariigi põhiseaduses. Ma soovitan jätta sisse "okupatsioon", "anneksioon", aga sõna "Nõukogude Liit" välja jätta. Ta ei vääri seda Eesti Vabariigi põhiseaduses.

Juhataja

Täna!

V. Salum

Siin võib vaadelda mitutpidi. Piiblis on kirjas Kaivas: see, kes andis Kristuse okupantide kätte surmamõistmiseks. Kaivase nimi on säilinud piiblis. Me ei saa Vene ajalugu käsitleda ilma mongoli-tatari ikketa, see on seal sees, ja Eesti ajaloos on see viimane kolonisatsioon, kõige hävitavam genotsiid, mis järgnes, ja seda ei saa me ajaloost välja jätta, sest kolonisatsioon jätkub ja minu arvates ei ole paha, kui mõnda asja nimetatakse nimepidi.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, kas on veel küsimusi? Või soovib keegi sõna võtta, enne kui me asume hääletamise juurde? Härra Niitsoo, palun! Sõnavõtt, küsimus?

V. Niitsoo

Härra juhataja! Lugupeetud ettekandja!

Juhataja

Üks hetk, härra Niitsoo mikrofon, palun!

V. Niitsoo

On olemas. Mis kaalutlustel on siin lõigus – "mis on sündinud rahvusliku enesemääramise kustumatul alusel, vabanemisel suurriikide võimu alt" – jäetud Eesti riigi taassünni kuupäev 24. veebruar 1918 välja? Aitäh!

V. Salum

Me ei ole seda välja jätnud, me oleme viinud selle § 11 alla. Nii et kahtlemata see kuupäev peab olema – võime ju siin diskuteerida, kus täpsemalt, aga meie ei ole tahtnud seda välja jätta.

Juhataja

Täna! Küsimusi ja sõnasoovijaid rohkem ei ole. Härra Salum, mul on palve formuleerida küsimus, mida me hakkame hääletama. Palun tähelepanu!

V. Salum

Paneksime hääletusele preambula teksti, nii nagu ta on toimkonna poolt eelnõus esitatud. Nii et põhitekst hääletamisele – kes on selle teksti poolt.

Juhataja

Härra Salum, kas te soovite, et viiakse läbi konkureeriv hääletamine toimkonna põhiteksti ja alternatiivi vahel, või te soovite, et viiakse läbi hääletamine ainult toimkonna põhitekstiga seoses? Siis peab koguma enam poolt- kui vastuhääli, konkureeriva hääletamise reeglid on teised. Kumb hääletamiskord?

V. Salum

Assamblee on vist harjunud konkureeriva hääletamisega, nii et paneksime siis põhiteksti esimese alternatiivi konkureerivalt hääletamisele.

Juhataja

Aitäh, härra Salum! Palun veel kord läbi viia kohaloleku kontroll ja seejärel asume hääletama. Kohaloleku kontroll. Kohal on 33 assamblee liiget. 20 minuti jooksul on meid tabanud mõningased kaotused. Asume hääletama. Küsimus, mida me lahendame, on põhiseaduse projekti preambula tekst. Teile on esitatud kaks varianti: põhivariant, mille on koostanud toimkond, ja alternatiiv, mis on lisatud põhitekstile.

Esimene küsimus: kes on selle poolt, et preambula on esitatud tekstina, nii nagu toimkond on selle kirjutanud? Kes on preambula põhiteksti poolt? Hääletame. Tänan! 17 häält.

Ja nagu me kokku leppisime, panem konkureerivalt teise küsimuse hääletamisele. Kes on selle poolt, et preambula tekstiks jääb alternatiivne tekst? Palun hääletame! Alternatiivi poolt anti 16 häält.

Niisiis, põhitekst sai 17 häält ja alternatiiv 16 häält. Meie reglemendi reeglite järgi on konkurentsist väljunud võitjana põhitekst, kuid siiski ainult ühe häälega. Härra Salum, palun uuesti kõnepulti!

V. Salum

Teine asi, mis meil oleks vaja läbi hääletada, on § 3 ja siin on välja pakkuda kolm alternatiivi. Põhitekst on 4. novembri parandusega teie ees: "Eesti Vabariik ei ühine sõjalistesse liitudesse ega luba oma riigipiirides mitte ühegi teise riigi sõjalisi tugipunkte, ühegi teise riigi sõjavägede viibimist ega läbiliikumist." See on nüüd pikk tekst. Selle teiseks alternatiiviks on kogu see paragrahv välja jätta ja kolmas alternatiiv on toimkonna esialgne, lühikene tekst, ilma Kama, Rebase ja paljude teiste parandusettepanekuteta. See kolmas tekst on teil eelmise, kättejagatud teksti lehel. Ma loen selle ette: "Eesti Vabariik ei luba oma riigi piirides mitte ühegi teise riigi sõjalisi tugipunkte, ühegi teise riigi sõjavägede viibimist ega läbiliikumist." Nii et see on praegu teie käes oleva põhiteksti lühendatud variant: esimene lauseosa on jäänud välja. Nii et teen ettepaneku panna need kolm varianti konkureerivalt hääletusele ja kõigepealt hääletada läbi põhitekst § 3 osas, siis teine variant ehk kogu paragrahv välja jätta ja lõpuks kolmas variant, lühendatud § 3, nii nagu ta oli teil eelmisel korral kättejagatud tekstis olemas.

Juhataja

Lugupeetud härra Salum! Variandis, mida on võimalik kasutada minul ja teistel assamblee liikmetel, on §-s 3 üks alternatiiv: § 3 välja jätta. Kas te peate võimalikuks seda, et me viime läbi konkureeriva hääletamise väljajaotatud teksti alusel? Ma saan aru, et see on toimkonna ametlik dokument.

V. Salum

Kui eelmises tekstis toodud varianti ei ole võimalik praegu hääletusele panna, siis jääme nende kahe juurde.

Juhataja

Tänan! Palun teie küsimused selle probleemi kohta härra Salumile, § 3 kohta. Härra Taagepera, teil on küsimuse esitamiseks sõna.

R. Taagepera

Kas mõne teise, sõbraliku riigi sõjalaevastik võib näiteks viisakusvisiidi teha Tallinna selle paragrahvi alusel?

V. Salum

Siin on "sõjalisi tugipunkte" – ma arvan, et see piiritleb küllaltki täpselt ära. Nii et me võime siin leida igasuguseid probleemseid küsimusi, aga ma arvan, tekst tervikuna seda ei põhjusta.

Juhataja

Härra Taagepera soovib küsimust jätkata. Palun veel kord Taagepera mikrofon!

R. Taagepera

Tekst keelab ära teise riigi sõjavägede viibimise ja läbiliikumise. Ma kordan küsimust: kas läbiliikumine tähendab, et välisriigi sõjalaevastik ei või teha visiiti?

V. Salum

Kui siin oleks juttu sõjalaevadest, aga siin on räägitud sõjaväest, s. t. territooriumil, maismaal läbiviimisest ja viibimisest. Me võime siin pikalt vaielda, aga ma arvan, kas on mõtet aega raisata.

Juhataja

Ärgem tõesti aega raisakem! Järgmisena saab sõna küsimuse esitamiseks härra Adams. Palun!

J. Adams

Härra Salum, kas te olete minuga nõus, et sellise paragrahvi sissejätmisel Eesti vabatahtlikult piirab – ja ma ütleksin, et ennekuulmatult, võrreldes maailma riikidega – oma õigust kaitsele?

V. Salum

Ei. Ta ei piira seda, aga kui meie nüüd ehitame oma tuleviku üles sellele, et saame Vene väed välja ja siis on meil mõni hea teine riik, kes toob oma väed sisse, oleks see nagu härjale punase räti näitamine. See paragrahv on siia üldsätetesse pandud just sellel kaalutlusel, et ta on rahuriigi ehituslik säte, mitte riigikaitse säte, nagu me siin eelmine kord läbi vaidlesime. Me peame ikkagi rajama rahu- ja õigusriiki, mitte keskendumata oma tulevikulootusele, et võib-olla NATO, võib-olla USA, võib-olla Inglismaa toob oma head väed siia ja siis me püsime. Selle sätestamine, et me oleme valmis mis tahes sõjalisse liitu astuma, kui see meile on kasulik, kinnistab Nõukogude Liidu vägede siinviibimist ja meie arvates on vajalik seda selgelt öelda, et meie ei astu sõjalistesse liitudesse, tahame ehitada rahumeelset ja kindlat riiki. Muidugi oma sõjaväe ja riigikaitse baasil, aga et me kohe oleme valmis kõigile sõjaväebaase andma – see ei ole põhiseaduse õige sätestamine.

Juhataja

Täna! Härra Seppa!

Ü. Seppa

Ma täiendaksin veel härra Adamsi küsimust selles osas, et kas te ikkagi ei arva, et me jääme kaitsetuks, kui meid rünnatakse. Oma põhiseadusega me välistame igasuguse abiandmise endale.

V. Salum

Ei välista abiandmist, aga me ei saa oma rahvusriiki õigus- ja rahuriigina rajada ainult sõjalisele abile. Sellega me teeme suhteliselt väikse Eesti territooriumi mingiks sõjaväebaasiks ja see ei ole kaugemas perspektiivis meile vajalik ja just see ohustab meie rahvusriigi püsimist.

Juhataja

Tänan! Lugupeetud kolleegid, kas te peate võimalikuks küsimust edasi lahendada sel teel, et kes soovib kommenteerida esitatut, saab sõna võtta? Võib-olla ei ole mõtet küsimuste esitamist ei tea kui pikalt jätkata. Kui sellise lähenemisega ollakse nõus, siis viimase küsimuse esitab härra Tupp. Teised võtavad ennast maha ja rohkem küsimusi ei esitata. Kui on siiski vajalik edasi küsida, siis loomulikult tuleb seda teha. Palun, härra Koha!

K. Koha

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Te olete siia sisse kirjutanud sellise väljendi "ega luba". Põhiseadus on see dokument, mis peab andma garantiid. Öelge, milline kate on sõnadel "ei luba".

V. Salum

Õiguslik ja rahumeelne kate. Kuidas seda täpselt sõnastada, millise paberiga, see on juba seadusandluse küsimus. Aga me peame mõtestama põhiseaduses põhiprintsiibid, millele me tahame üles ehitada Eesti Vabariiki.

E. Tupp

Härra ettekandja! On täiesti loogiline ja ilmselt juba üldtunnustatud, et meie Eesti Vabariigi julgeolek ja õigus saab olla garanteeritud ainult mitmepoolsete lepete alusel. Kas te ei leia, et jätkuks täielikult sõnastusest, mis ütleks, et ei või luua teise riigi sõjalisi tugipunkte? Sellega oleks kõik öeldud. Tänan!

V. Salum

See teine sõnastus on kahtlemata täitsa arvestatav, aga ma mõtlen, et ega me praegu ei otsusta siin lõppredaktsiooni, vaid põhimõtet.

T. Kork

Lugupeetud eesistuja! Härra Salum, kas te võiksite meid informeerida sellest, kuidas selles punktis komisjon hääletas? Kas komisjon oli üheselt selle teksti juures, mida teie praegu kaitsete?

V. Salum

Toimkond oli küllalt üksmeelne. Kui on vaja täpseid arve, siis ma saan need pärast öelda.

H. Runnel

Lugupeetud kolleegid! Selle idee sissemõelduse eest olen toimkonnas eriti võidelnud mina ja ma tahaksin veel kord juhtida tähelepanu kahele seisukohale, mida võiks nimetada rumaluseks ja lihtsameelsuseks. Mõni mõtleb, et on kaval jätta võimalus välisriikide sõjavägede võimalikuks

kutsumiseks Eestimaale. Aga kui te pöörate pilgu Eesti ajalukku, siis te näete, et sisuliselt ükski riik ei ole tulnud armeega appi, vaid appi on tulnud vabatahtlikud, ja ennast petta selle illusiooniga on ohtlik. See, et me ei ühine ühegi riigi sõjaväega, on siiski viljakam kui enesepetmine niisuguste illusioonidega, et me peaksime sõjaliselt kellegagi liituma. Meil on ÜRO võimalus, kuigi see on reaalne kaitse tulevikus, lisaks oma armeele. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Runnel, esimese sõnavõtu eest! Kas küsimuste esitamise osas soovib keegi veel sõna? Härra Runnel on uuesti ennast registreerinud. Kas seekord küsimuse esitamiseks? Kas härra Hallaste soovib küsimust esitada? Palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud ettekandja! Mul on § 3 kohta ikka sama küsimus, mis enne oli: kas see tähendab seda, et me ei saa kutsuda Läti sõjaväge endale appi, kui meil tekib mingi sõjaline konflikt teise riigiga? Kas me tõesti peame sellise asja panema põhiseadusesse? Meil on praegu seadusandluse peatükis sees paragrahv, et sõjalistesse liitudesse astumise lahendab rahvahääletus. See on isegi raske tingimus, aga äkki oleks võimalik jätta § 3 välja. Aitäh!

V. Salum

Siin nagu oleks olnud küsimus, kuid eelnevad sõnavõttud põhjendasid ära, et me ei saa jääda lootma, et mõni teine sõjaline riik meid abistab. Olukord on tõestanud vastupidist. Me saame toetuda vabatahtlikele, me saame toetuda ÜRO kaitsevägedele, aga mitte sellele, et meie nüüd ei tohi seda põhiseaduses fikseerida. Kas me tahame õigus- ja rahuriiki või ei taha, selles on praegu küsimus. Pole vaja üksikute kunstlikult otsitud variantide üle vaielda. Läti, Leedu ja Eesti ei ole kunagi suutnud Nõukogude Liidule ühiselt vastu astuda ja illusioon, et me seda nüüd suudame, ei ole eriti põhjendatud.

Juhataja

Härra Salum! Lugupeetud kolleegid! Kas ma tohin küsimuste esitamise etapi lõpetada? Soovib keegi protestida sellist otsust, s. t. küsimuste esitamine lõpetada? Ei näe proteste. Sellega on küsimuste esitamine lõpetatud. Kõik kolleegid, kes soovivad, saavad sõna. Härra Salum, suur tänu! Esimesena on end sõnavõtuks registreerinud härra Saatpalu, kuid esimesena sai sõna härra Runnel. Nii et teisena härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Minu arust on taolise paragrahvi sissekirjutamine enneaegne, sest Eesti kaitsekontseptsioon on praegu kõrgel poliitilisel tasemel läbi rääkimata ja vastu võtmata ning näha ainult ja ainsa vaenlasena Nõukogude Liitu on poliitiliselt täiesti lühinägelik. Me oleme üks Euroopa riike, me peame kandma kaitsekulutusi, Euroopa kaitse kulutusi, kui me tahame olla suveräänsed ja kui me tahame, et meist lugu peetakse. Seetõttu peame olema ka valmis liituma mõningate sõjaliste liitudega Euroopa

kaitsekontseptsiooni seisukohalt. Ja selle tõttu ei saa me põhiseadusesse mingil juhul kirjutada taolist sätet, et me kunagi mingisugustesse liitudesse ei astu või ei lase oma sõjaväge sinna. Ei maksa näha ohtu ainult Nõukogude Liidu poolt. Euroopa riikidele on ka muid ohte ja seda peab täpselt teadvustama, et need võivad tulevikus täiesti reaalseks muutuda, kui Euroopa tervikut silmas pidada. Ja loomulikult ei ole meil mingeid kogemusi Euroopa kaitsejõududega, sest neid ei olegi, ja minu arust on see n.-õ. puhtpatsifistlik seisukoht, mis ei kõlba Eesti põhiseadusesse, arvestades Eesti kurja minevikku ja ka võimalikku tulevikku. Meil on vaja vihmavarju, kuhu alla pugeda, aga selliste patsifistlike seisukohtadega ei ole seda kaitset kusagilt võtta. Tänan!

L. Vahtre

Austatud kõrge kogu! Minu meelest on siin tegemist teatava mõttekrambiga. Minu meelest on alternatiivid selged: kas me kirjutame sisse, et Eesti ei tohi ühineda, või jätame selle kirjutamata; kas me kirjutame sisse, et Eesti ei või ühineda või Eesti peab ühinema. Minu arust juba see vaidlus ise näitab, et sihukest asja ei ole vaja põhiseaduses sätestada – see on poliitika küsimus, mida ajab valitsus ja mille sanktsioneerib parlament olenevalt vajadusest. See on umbes nagu surmanuhtluse küsimus, kui neid, kes soovitasid jätta välja lause, et Eestis surmanuhtlust ei ole, süüdistati selles, et nemad tahavad seda kehtestada. Ei taha! Asi on selles, et see jäetakse sisse kirjutamata. Ma tänan tähelepanu eest!

S. Sovetnikov

Lugupeetud kolleegid! Mina toetan seda alternatiivi, et § 3 välja jätta, sellepärast et see paragrahv ei peegelda tegelikult praegust olukorda Eestis. Kui me võtame vastu põhiseaduse ja näiteks §-s 3 on kirjutatud, et Eesti Vabariik ei luba oma riigi piirides teise riigi sõjalisi tugipunkte jne., siis tegelikult meie vabariigis Nõukogude Liidu tugipunktid on ja ei tea, millal nad viivad need ära. Igatahes nad lubavad seda teha alles 1994. aastal. Sellepärast oleks parem see paragrahv põhiseadusest välja jätta. Aitäh!

Ü. Uluots

Lugupeetud kolleegid! Minu arust, kui me hääletame alternatiivi poolt, siis sellega me avaldame lugupidamist tulevastele põlvvedele ja tulevastele Riigikogudele, kellele me jätame selle küsimuse otsustada vastavalt päeva tähtsusele ja sündmuste arengule.

A. Tarand

Lugupeetud juhataja! Selle punkti kaitsjate motiivid on illusoorised. Ei või väita, et me näeme kõiki variante juba küllalt lähedaseks tulevikuks. See on lihtsalt vale, sellepärast et keegi ei näe ette kõiki tulevikuvariante. Ja näide ise käib nn. kasvuhooneefekti kohta, mis soojendab juba praegu meie kliimat – mitte ainult meie, aga meil rohkem kui näiteks lõuna pool. Sellega kaasneb väga suure tõenäosusega suur kuivus Kesk-Aasias ja steppides, mis annavad praegu enamiku praeguse või endise Nõukogude Liidu teraviljatoodangust. Sellega on tõenäoliselt seotud kontrollimatu

migratsioon, mida ka on ajaloos esinenud, aga me ei tea täpselt, mis asjaoludel. Nüüd on veel küllalt tõenäoline, et sellise valdava migratsioonilaine eest on võimalik ennast kaitsta teatud liitudega, näiteks Sankt-Peterburgi piirkonnaga, Soomega või Rootsiaga. Need on ainult üksikud näited praegu. Ja minu arvates ei ole need ajaloost, hilisajaloost toodud näited üleüldse tõenäolisemad kui see minu poolt räägitud variant. Ma pean isiklikult sellist näljamigratsiooni tunduvalt tõenäolisemaks, see lõikaks ka selle võimaluse ära, nii et palun teid väga härdalt: jätame selle punkti tõepoolest välja. Aitäh!

J. Adams

Head kolleegid! Minu arvates on selle paragrahvi viga see, et väljendusvorm jääb maha sisust, mida on tahetud öelda. Arvatavasti on tahetud sõnastada üldisi põhimõtteid, mis sobivad põhiseadusesse. Selle asemel on sõnastatud terve rida eriolukordi. Ma püüaksin olla selle paragrahvi sõnastajate advokaadiks. Minu arvates on nad tahtnud öelda umbes järgmisi mõtteid, mis võiksid olla ka põhiseaduses: Eesti on rahu armastav, tal ei ole territoriaalseid pretensioone naabrite suhtes, Eesti ei kuuluta esimesena ühelegi teisele riigile sõda, Eesti ei luba oma territooriumi kasutada sõjategevuseks või sõjaliseks ähvarduseks ühegi teise riigi vastu. Kui autorid arvavad, et need mõtted peegeldavad nende seisukohti ja on üldised printsiibid, mitte ühe printsiibi konkreetne realisatsioon kas või selle liidulepingu kaudu, siis ma teeksin ettepaneku püüda sõnastada oma mõtteid üldisemalt. Tänan!

A. Sirendi

Austatud kolleegid! Ma arvan, et härra Adams päris täpselt neid seisukohti ei väljendanud selles mõttes, et me tahtsime selle punktiga sisse panna just nimelt seda, et tulevikus ei saa tugineda toorele sõjalisele jõule, vägivallejõule, mis peab vägivaldale vastu seisma. Juba kaks maailmasõda on toimunud selle arvel, et sõjalised liidud on teineteist vastandanud ja ka blokid moodustunud sedamööda, kuidas üks jõud on suurem või väiksem. Nii et mulle tundub, et me tõepoolest, see kõrge kogu siin, ei ole valmis seda põhimõtet aktsepteerima. Peab ütleva, et me ei pannud seda mitte kerge südamega sisse. Mis puutub sellesse, et riik on demokraatlik ja rahumeelne, siis see on preambulas öeldud. Lisada seda võib-olla ei ole otstarbekas ja et seda vaidlust mitte lõpmatult jätkata, peab nähtavasti minema hääletusele. Mulle tundub, et paragrahvi väljajätmise poolt on juba väga palju räägitud.

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Asume hääletama. Palun veel kord kohaloleku kontroll! Kohal on 45. Asume hääletama. Probleem on §-s 3 ja konkureerivalt lähevad hääletamisele kaks ettepanekut: põhitekst ja alternatiiv.

Esimene küsimus: kes on selle poolt, et põhiseadusesse jääb § 3 sellise tekstiga, nagu toimikond on selle esitanud? Hääletame. Poolt ... Üks hetk, kas härra Salum soovib esitada protesti? Palun

hääletamine lõpetada! Härra Salum ilmselt soovib esitada protesti. Palun!

V. Salum

Siin oleks vaja täpsustust. Kui nüüd läheb hääletusele täpselt see tekst, nagu meil on sinna esitatud, siis see ei ole korrektne, sest kõik head ettepanekud võtame arvesse. Siin Adams parandas meie teksti, et me ei luba ühelegi teisele riigile sõjalisi tugipunkte sõja korral teise riigi vastu. Need mõtted annab ilusti siia sisse võtta. Hääletusele paneksime põhimõtte, mis on selles tekstis. Redaktsiooni annab ikkagi teha ja kui on nii, et redaktsiooni ei saa teha, siis tuleks see kolmas, lühem variant hääletusele panna.

Juhataja

Täna, härra Salum! Jääge hetkeks veel kõnepulti. Juhatus otsustas nii, et me palume teil teha valiku, kas läheb hääletamisele § 3 redaktsioonis, nagu see on kõigil ees, või arvab toimikond, et ta momendil seda küsimust hääletamisele panna ei soovi. Palun, kumb?

V. Salum

Kui hääletamine on ainult selle täpse teksti puhul, siis võtame küsimuse hääletuselt maha.

Juhataja

Täna! Palun jätkame tööd! Härra Salum, milline on kolmas probleem?

V. Salum

Kolmas küsimus, mida me tahaksime hääletusele panna, on § 5. Ja siin on kolm varianti: põhitekst, nii nagu ta momendil siin tervikuna ees on, teine variant on selle teksti teine lõik välja jätta ja muu jääb sisse, kolmas variant on selle teksti kolmas lõik välja jätta ja muu jääb sisse. Kas on vajalik, et ma loen selle sõnastuse ette või on kõigile arusaadav ilma ette lugemata?

Juhataja

Härra Salum, kas jutt on §-st 5? Sellisel juhul räägitakse alternatiivides mitte kolmandast lõikest, vaid viiendast lõikest. Mis on õige?

V. Salum

Paragrahvi 5 lõik 2 ja 3. Nii et ma loen need variandid ette: Eesti kodanikeks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Lõik 2: Eestist Nõukogude Liitu okupatsiooni, anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. Teises variandis jäi see välja. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodakondsus vastavalt soovi avaldamisele. See on nüüd kolmas lõik. Kolmanda variandi puhul jääks see välja. Ja viimane lause: kodakondsuse omandamise ja omistamise tingimused määrab kodakondsuse seadus. See viimane lause oleks kõigis variantides sees.

Juhataja

Täna selle selgituse eest! Küsimused? Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on küsimus teise lõigu kohta. Kõigepealt, kas siin on mõeldud majanduspõgenikke, kes säilitavad Eesti kodakondsuse, või ainult neid, kes lahkusid Eestist poliitilistel kaalutlustel? Või on mõeldud ka neid inimesi, kes poliitilistel kaalutlustel läksid ära, näiteks Karl Vaino, kes lahkus Eestist Nõukogude Liitu okupatsiooni, anneksiooni ajal? See on üks küsimus. Mida see lause täpselt tähendab? Ja teine küsimus on sellesama lõigu kohta: millistest kaalutlustest lähtudes väärtustab esimene toimkond Nõukogude Liidu okupatsiooni niivõrd, et paneb selle sisse põhiseadusesse, Eesti Vabariigi põhiseaduse teksti? Aitäh!

V. Salum

Väike täpsustus. Esiteks Vaino ei ole siit okupatsiooni, anneksiooni ajal lahkunud. Ta lahkus sel ajal, aga mitte selle tõttu. Nii et see näide ei ole õnnestunud. Ja siit on ikkagi okupatsiooni, anneksiooni tõttu lahkunud nii poliitilistel kui ka muudel motiividel. Kõik need üksik- ja erijuhud tulevad ju kodakondsuse seaduses fikseerimisele. Lisaks veel: Karl Vaino ei olegi Eesti Vabariigi kodanik.

Juhataja

Aitäh! Härra Kois!

V. Kois

Härra ettekandja, mul on küsimus § 3 lõikude kohta. Mina tean palju eestlasi, kes ei ole olnud ja ei ole Eesti Vabariigi kodanikud, aga praegu elavad Eestis. Kui me jätame teie redaktsiooni, kas see tähendab seda, et mina pean Eestist lahkuma ja pärast seda saan kodakondsuse vastava sooviavalduse teel? Aga Karl Vaino, kes elab praegu Moskvast, saab selle lihtsamalt kui mina, kes ma praegu siin elan? Aitäh!

V. Salum

Ei usu, et ta lihtsamalt saab. Need küsimused on juba kodakondsuse seaduses lähemalt käsitletavat, me ei saa kõiki erijuhte põhiseadusesse sisse lugema hakata. Kahtlemata on Eesti rahvusriik ja eestlastel peaks olema võimalus seda lihtsamini saada kui teistel rahvustel, aga seda ikkagi inimõiguste üldprintsipi alusel. Ma mõtlen, et siin ei peaks nii detailidesse minema.

Juhataja

Suur tänu! Kolleegid, kas meil on võimalik nii kokku leppida, et üle kümne küsimuse ei esitata? Kaks on esitatud, kaheksa on teie ees ekraanil. Kõigil on võimalik sõna võtta. Ma usun, et pärast kümnendat küsimust hakkavad probleemid korduma. Kui on võimalik, siis palun mitte rohkem küsimusteks registreeruda. Härra Käbin, palun!

T. Käbin

Täna, härra juhataja! Lugupeetud härra Salum! Kui mõni aeg tagasi oli sama küsimus arutusel, siis ma esitasin teile küsimuse, miks see paragrahv peab olema üldosas ja mitte kodanike põhiõigusi käsitlevas osas. Te vastasite, et see on nii ka mitme teise riigi põhiseaduses ja me ei leiuta siin jalgratast. Ma palusin täpsustada, milliste riikide põhiseaduses on see põhimõte üldosas fikseeritud,

aga te ütlesite, et ei tea, tähendab, esitasite valed argumendid ja lubasite mulle hiljem vastata. Ma paluksin seda vastust täna. Ja teiseks: eelöelduga on ju sõnaselgelt väljendatud ettepanek, et see säte ei peaks üldse olema arutusel praegu, vaid see paragrahv peaks olema fikseeritud hoopis järgnevas peatükis. Nii et kas ei saaks kõne alla tulla ka see alternatiiv, kas kodakondsuse aluseid üldse siin fikseerida või fikseerida need järgmises peatükis? Tänan!

V. Salum

Siin oli kaks küsimust. Ma tõesti ei ole seda vastust jõudnud anda, kuna meie, Eesti Kongressi poolt valitud saadikud, oleme vaimse töö turuvarblased, koduse töö eest me tasu ei saa ja selle tõttu me paratamatult töötame ka muul ajal. Ma loodan, et ma kunagi jõuan sellele vastust anda, aga praegu ei ole see eluküsimus. Härra Käbin, ma ei andnud tähtaega, aga ma püüan seda teha. Mis puudutab seda, kas kodakondsuse küsimus peaks olema üldsätetes, siis peaks olema küll, sest see on Eesti rahvusriigi konstitueeriv peatükk – üldsätted. Ja siin ei ole tegemist niivõrd inimõigustega, vaid on ikkagi tegemist riigi kodanike, riigi ülesandeid täitva ja õigusi omava isikute koguga. Nii et kodanikkond peaks käsitlust leidma üldsätetes.

Juhataja

Aitäh! Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre

Austatud härra Salum! Ma juhiksin tähelepanu sellele, et näiteks "väljaspool Eestit elavad eestlased" asemel võiks öelda lihtsalt "eestlased": kõigil eestlastel on õigus. Umbes samalaadse täiendusettepaneku on teile ka teinud meie teine toimkond. Seoses Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooniga on küsimus, miks siis ainult Nõukogude Liidu okupatsioon ja anneksioon – meil oli siin ka Saksa oma. Kui juba selline rida sisse panna, siis minu meelest tulevad need mõlemad panna.

V. Salum

Selle mõtteviisi jätkamiseks peaksime siis sisse panema ka Poola okupatsiooni ja Rootsi okupatsiooni ning anneksiooni tõttu Eestist lahkunud kodanike õigused – kuskile me ikkagi peame piiri tõmbama. Pool sajandit Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni on küllalt pikk aeg.

Juhataja

Tänan! Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud härra Salum! Kui me nõustuksime praegu teie teise lõikega, siis see tähendab seda, et me viime Eestis sisse kahekordse kodakondsuse. Samal ajal te arvatavasti teate, et ülemnõukogu on asunud seisukohale, et Eestis ei saa olla kahekordset kodakondsust, sest enamikul eestlastest, kes elavad praegu välismaal, on juba teine kodakondsus. Nad peavad sellest loobuma. Ma küsin nüüd: kas te sellega taotlete Eestis kahekordset kodakondsust?

V. Salum

Ei, sellega me ei taotle siin kahekordset kodakondsust ja üks kodakondsus on meile peale surutud – Nõukogude Liidu kodakondsus. See on hoopis midagi muud nendel, kes pidid siit põgenema ja kes tahtsid jääda eestlasteks. Nende küsimus on lahendatav üleminekuperioodi jooksul, nii et Eestist poliitiliste pagulastena lahkunud inimeste kodakondsuse küsimus on eraldi küsimus. Ei saa ütelda, et kui me nüüd nende kodakondsust tahame säilitada, siis sellega me taotleme kahekordset kodakondsust kõigile. Nii et asja ei ole mõtet nii väga segi ajada.

Juhataja

Aitäh! Härra Rebas!

H. Rebas

Armas härra Salum! Mulle ei meeldi, et Eesti Vabariigi põhiseaduses näidatakse näpuga hea naaberriigi peale, seda tehakse ka preambulas ikka veel. Ma olen katsunud selle kohta sõna võtta ja toetaksin nii jõuliselt, kui ma üldse saan, härra Lauri Vahtre seisukohta, et kui juba ühte okupanti nimetada, siis tuleks ikka surmkindlalt nimetada ka teist okupanti. Mu küsimus on: mis saab baltisakslastest, kes lahkusid tegelikult enne okupatsiooni, aga siiski nagu mingisuguse okupatsiooniohu tingimustes? See oli siis aastal 1939. Kas te olete nende peale ka mõelnud?

V. Salum

Näpuga näitamine ei ole jah viisakas, aga kogu aeg on kodueestlasi manitsetud, et ärge Vene karu ärritage, ärge iseseisvust taotlege, taotlege rahvademokraatliku maa staatust, katsuge liidulepingu raames midagi kätte saada. Neid õpetussõnu on meile jagatud küllaga ja paraku me näeme, et ajalugu läks hoopis teist teed. Mis puutub teise küsimusse, siis Vaterlandi läinud sakslased loobusid kõigist siinsetest omanditest ja õigustest. Nii et see probleem peaks minu teada juriidiliselt küllaltki selgelt lahendatud olema.

Juhataja

Aitäh! Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Sellesamas küsimuses ma tahaksin siiski kaitsta põhimõtteliselt seda, et need kodakondsuse põhialuseid puudutavad küsimused peaksid olema tingimata põhiseaduses fikseeritud. Minu meelest ei ole praegu põhjust eriliselt vaidlustada, kas need peavad olema sees üldsätetes või ka II peatükis. Need võivad väga hästi olla ka II peatükis – see ei ole võib-olla selle vaidlusaluse küsimuse puhul peamine. Mul on praegu teile, lugupeetud ettekandja, kolmanda lõike kohta see küsimus, et kui me räägime väljaspool Eestit elavatest eestlastest ja õigustest saada kodanikuks, siis kas teie arvates ei peaks siiski siinjuures olema täpselt määratletud tingimus, et see kehtib ainult sel juhul, kui nad tulevad Eestisse, aga mitte üldjuhul.

V. Salum

See viimane täpsustus on vajalik.

Juhataja

Täna! Härra Jürgenson – viimane küsija. Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson

Aitäh! Lugupeetud ettekandja! Ma tahaksin jätkata sealt, kus härra Rumessen lõpetas. Mis te arvate, kas need printsiibid, mis puudutavad kodakondsuse säilitamist Eestist lahkumisel ja ka muudel võimalustel, niisamuti õigust kodakondsus omandada, eriti eesti rahvusest kodanikel täiesti üldisel juhul, kas siis need ei sisaldu kodakondsuse omandamisel ja kaotamisel ning kas need küsimused ei jää kodakondsuse seadusest kõrvale? Aitäh!

V. Salum

Kodakondsuse seadus tegeleb kõigi nende küsimustega detailsemalt ja ei saa ütelda, et nad jääksid siis kodakondsuse seadusest välja – sel juhul ei olekski kodakondsuse seadust nagu vaja.

Juhataja

Täna, härra Salum! Küsimused on lõppenud. Algavad sõnavõttud. Aitäh! Esimesena on palunud sõna härra Taagepera. Sõnavõtt puldist kuni seitse minutit. Palun!

R. Taagepera

Lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee! Kuna selles paragrahvis on ulatuslikult juttu väliseestlastest, siis võib-olla ma peaksin sõna võtma kui üks nendest, kes lahkus NSV Liidu okupatsiooni tõttu. Ma soovitan välja jätta nii teine kui ka kolmas lõik.

Ma alustan kõigepealt sellest, et kas me kirjutame ajalugu, nagu lugupeetud toimkonna esimees rõhutas eelnevas sõnavõttus, või kirjutame lähiolevikku, s. t. asju, mis on praegu vaja tingimata lahendada, aga mis on lahendatud viie aasta pärast, või me kirjutame tulevikku, seda põhiseadust, mis kehtib siis, kui olukord on stabiliseerunud, s. o. 10, 20, 50, 100 aastat hiljem. Need kaks – § 2 ja § 3, eriti § 2 – kirjutavad osaliselt ajalugu ja ma ikkagi olen tugevasti selle vastu. Ja ärge keegi sugereerigu, et see on minu poolt kummardus Nõukogude Liidule. Kordan: Nõukogude Liidu nimi tuleks siit välja jätta. See väljendab minu vastikust Nõukogude Liidu suhtes. Ma olen selle vastu, et selle riigi nime mainitakse Eesti Vabariigi põhiseaduses, mis, ma loodan, kestab 50 aasta pärast. Nõukogude Liit on kui mitte paha unenägu, siis paha mälestus möödunud põlvedele. See on meie eneseväärikuse küsimus, et me seda ei maini.

Nüüd Eestist. Jättes välja selle sõna, Eestist okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse, kui see tähendab topeltkodakondsust, siis on see kohutav Trooja hobune, sest ta ütleb, et põhimõtteliselt on Eestis topeltkodakondsus võimalik. See ei tohi võimalik olla ja ma ei pea vist selgitama, miks see kodakondsus, see mõte üldse, ei tohi Eestis tulla arutamisele. Kui mõttes ei ole topeltkodakondsuse säilitamine minusuguste kahe pere koerte poolt, siis on teine lõige üleni ülearune, sest seda katab juba kolmas lõige. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikeks vastava soovi alusel. Sellele peaks tõesti lisama, et

vastava soovi avaldamisel pärast Eestisse asumist. Tõesti, mispärast oleks minul õigus saada Eesti kodakondsus, asudes väljaspool? Või kui seda teha ajutiselt, järgmise viie aasta jooksul, lähioleviku perspektiivis, siis see kuulub eriseadusesse, mis on täiesti mõeldav. Seda pole aga vaja märkida põhiseadusesse, mis kestab ka pärast järgmist viit aastat. Järele jääb soovitus, et teine lõige vaatab minevikku, sellepärast ei kuulu põhiseadusesse, kolmas lõige vaatab lähiolevikku ja sellepärast ei kuulu põhiseadusesse ning järele jääb "kodanikuks saamine sündimise või hilisema seadusliku toiminguga" ja neljas lõik – kodakondsuse omandamise või kaotamise tingimused määrab kodakondsuse seadus, kuhu siis kuuluvad ka ajutised seaded, mida teha praeguses väga erakordses olukorras. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, härra Taagepera! Härra Saatpalu, teil on sõna.

V. Saatpalu

Lugupeetud kolleegid! Siin saalis töötav ülemnõukogu sai lõpuks ometi aru, et ta tegutseb siin Eesti riigis lihtsalt ajutise kõrgema haldusnõukoguna, kellel ei ole õigust muuta Eesti Vabariigi kodakondsuse seadust. Ja minu arust võeti lõpuks ometi vastu üks mõistlik otsus, mis oleks pidanud vastu võetama juba ammu.

Nüüd tõstatab esimene toimkond küsimuse uuesti, kusjuures me võime ju täie veendumusega öelda, et sellele ei ole siin saalis mingisugust lahendust loota. Ja kui me kavatseme üldse siia seaduseelnõusse kirjutada mingisuguseid sätteid, mis muudavad Eesti Vabariigi põhiseadust, siis seesama siin saalis töötav kõrgem haldusnõukogu ei ole pädev, tal ei ole üldse õigust panna taolist eelnõu rahvahääletusele. Eesti Vabariigi järgmine parlament on see kogu, kes võib Eesti Vabariigi põhiseadust, Eesti Vabariigi kodakondsuse seadust muuta. Katsume sellest esindusdemokraatia kompetentsuse põhimõttest ikkagi lähtuda ja mitte anda Eesti rahvale taolist konti närida. Te kujutage ette, mis sellest võiks tulla, kui me hakkame nüüd assamblee kaudu Eesti Vabariigi kodakondsuse seadust muutma, kasutades poliitilisi jõude, et läbi suruda sellised kodakondsuse seaduse muudatused, mida siin on juba enne tehtud.

Sellega seoses ma tahaks öelda, et esimesel toimkonnal on üldse tendents kirjutada sisse just lähioleviku, lähimineviku terminoloogiat, mida härra Taagepera siin ka nentis. Seda on preambulas näha, seda on selles §-s 5 näha. Ma teen siiski toimkonnale ettepaneku see veel kord üle vaadata, sest omalt poolt ma kahtlemata kirjutan apellatsiooni. Võib-olla ma leian ka kaaslasi selle preambula teksti suhtes, kuhu on jälle ajalugu sisse kirjutatud ja mis jäi nüüd puhtjuhulikult kuidagi kõikumama. See on täiesti kõlbmatu tekst põhiseaduse jaoks ja ma kutsun teid üles hääletama § 5 teise alternatiivi poolt või sellise alternatiivi poolt (ma ei tea, kuidas toimkond selle hääletusele paneb), kus teist ja kolmandat lõiku sees ei ole (et kodakondsuse küsimusi ei detailiseerita, lootuses panna selle kaudu Eesti Vabariigi kodanikke muutma Eesti Vabariigi kehtivat kodakondsuse seadust). Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Saatpalu! Veel saab sõna härra Rumessen. Pärast härra Rumesseni sõnavõttu on vaheaeg. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Ma pöördusin praegu siin saalis kolme väliseesti saadiku poole, kes on valitud Eesti Kongressi poolt, ja esitaksin teile küsimuse. Tänu millele teie täna üldse siin saalis viibite? Kas tänu sellele, et teil on lootust tulevikus hakata taotlema Eesti Vabariigi kodakondsust, või tänu sellele, et te jätkuvalt olete Eesti Vabariigi kodanikud ja sellisena on tunnustanud teid ka Eesti Kongress, sellisena on Eesti Kongress teid ka valinud siia, sellesse auväärseesse saali? Ma ei ole nõus selle seisukohaga, nagu kataksid need kaks lõiget praegu teineteist (nagu väitis härra Taagepera, et lõige 3 katab lõike 2) sel lihtsal põhjusel, et me ei käsitle mitte väliseestlastele kodakondsuse andmist, vaid me sellega lihtsalt tunnustame, et väliseestlased, kes põgenesid sellesama ülekohtu eest Eestimaalt, on jätkuvalt kodanikud ja keegi nendelt seda kodakondsust ei ole praegu ära võtnud. Sellepärast ma pean äärmiselt oluliseks, et need põhimõtted oleksid siiski fikseeritud põhiseaduses, mitte sellepärast, et praegune ülemnõukogu ei hakkaks tegema mingisugust uut kodakondsuse seadust – selleks ei ole ülemnõukogul tõepoolest mitte mingisugust voli. Need on üleüldised põhimõtted, mis peaksid jääma aluseks ka tulevasele Riigikogule ja tulevastele elunormidele kõige laiemas plaanis.

Kas see tähendab topeltkodakondsust või mitte, selle kohta ma esitan sellesama argumendi. Meie ei saa ei eetilistel ega moraalsel kaalutlustel välistada kogu seda kodanikkonda, kes põgenes okupatsiooni ja anneksiooni eest sugugi mitte vabatahtlikult, ei jätnud vabatahtlikult siia ka oma vara, nagu väitsid mõningad ülemnõukogu saadikud mõni aeg tagasi, kui võeti vastu omandireformi seadus ja üle noatera läks siiski sisse see põhimõte, et ka välisriikides viibivatel Eesti Vabariigi kodanikel on õigus omandi taastamisele. Lisaks ma tahaksin teie tähelepanu, lugupeetud saadikud, juhtida väliseestlaste endi põhimõttelisele seisukohale, sest ma olen siiski veendunud selles, et praegu siin viibiv härra Taagepera ei esinda mitte kogu väliseestlaskonna seisukohta selles küsimuses. Minu ees on praegu Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu pöördumine ülemnõukogu esimehe härra Rüütli poole nendessamades põhimõttelistes küsimustes. Ma tooksin siit näiteks vaid mõningaid lauseid. Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu juhatus võttis 27. oktoobril kodakondsuse seaduse küsimuse lahendamise aluseks järgmised seisukohad. Esiteks, Ülemaailmne Eesti Kesknõukogu leiab, et väliseestlased ja nende järeltulijad läänes või idas on Eesti Vabariigi kodanikud. Seda ei ole nendelt võetud ning asukohamaad praktiliselt ja teoreetiliselt aktsepteerivad topeltkodakondsust. Nõuded, et nad peaksid oma asukohamaa kodakondsusest loobuma, on ebarealistlikud ning eemaldavad väliseestlasi Eesti vabast tulevikust.

Ma kutsun üles kõiki Põhiseadusliku Assamblee liikmeid praegu tõsiselt mõtlema selle põhimõttelise küsimuse üle. Sellest sõltub väga suures osas kogu Eesti tuleviku poliitilise skaala omavaheline

tasakaalustatus: kas väliseestlased on üldse õigustatud osa võtma Eesti poliitilisest elust või mitte. Me näeme neid tendentse, mis praegu on, ja kui me põhiseaduses ei sea nendele vastavaid piire, siis me võime sattuda olukorda, kus väliseestlased tõepoolest lülitatakse välja Eesti poliitilisest elust. Veel kord rõhutan, et see ei tähenda, et kodakondsuse seaduses ei võiks need põhimõtted praegu olla rakendatud niimoodi, nagu nad praegu on. Küsimus ongi just selles, et kui ülemnõukogu otsus tunnistas jätkuvalt kehtivaks ka 1938. aasta kodakondsuse seaduse, siis sellega ta aktsepteeris põhimõtteliselt seda, mida Eesti Kongress on kogu aeg esile toonud, et olemasoleva Eesti Vabariigi kodanikud on poliitiliselt õigustatud võrdsetel alustel osalema poliitilises elus. Väliseestlased lihtsalt on Eesti Vabariigi kodanikud. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Rumessen! Enne kui algab vaheaeg, on mul üks teadaanne. Juhatus teeb vaheaja alguses koosoleku. Sellest koosolekust palun tingimata osa võtta kõigil teematoimkondade juhtidel. Algab vaheaeg. Me kohtume taas kell 12.40.

Vaheaeg

Juhataja

Palun teil asuda oma kohtadele! Vaheaeg on lõppenud. Kohaloleku kontroll. Kohal on 27. Tänan! Vaheajal pidas assamblee juhatus koosoleku, millest olid palutud osa võtma kõik teematoimkondade esimehed. Koosolekul otsustati teha teile järgmine ettepanek: assamblee juhatus palub, et aluseks võetud põhiseaduse eelnõu teisel lugemisel anda juhatusele õigus piirata küsimuste esitamise aega ja samuti sõnavõttudeks nõutavat aega. Selline piirang oleks antud vaid eelnõu nn. teise lugemise puhuks, mitte kõigi küsimuste arutamiseks. Juhatus ettepanek, millega nõustasid teematoimkondade esimehed, on teile teatavaks tehtud ja juhatus palub selles küsimuses läbi viia ka hääletamise. Assamblee liikmeid on juurde tulnud ja ma palun veel kord läbi viia kohaloleku kontroll, millele järgneb hääletamine. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 37. Asume hääletama. Küsimus on järgmine. Palun, härra Adams!

J. Adams

Juhatusel arutati kahte ettepanekut:

- 1) teha ajalisi piiranguid ja
- 2) öelda, kes on viimane, kes saab sõna küsimuse esitamiseks või sõnavõtuks.

Otsustati nii, et kasutatakse viimati nimetatud varianti, s. t. öeldakse, kes on viimane küsija, kes on viimane sõnavõtja. Seitsme minuti limiiti ja kahe minuti limiiti ei piirata. Palun, kas on veel proteste või on selge, millist ettepanekut tuleb kas aktsepteerida või tagasi lükata? Asi on selge. Palun asume hääletama! Küsimus, millele tuleb vastata, on järgmine: kes on selle poolt, et nn. teise lugemise päevakorrapunktis on juhatusel õigus piirata küsimusi ja sõnavõtte? Hääletame. Poolt 22, vastu 10. Juhatusel on seega antud õigus nn. teise lugemise läbiviimisel piirata küsimuste esitamist ja

sõnavõtte. Tänan!

Juhataja

Praegu on end sõnavõtjana registreerinud kuus assamblee liiget. Kuivõrd meil varem ei olnud kokkulepet, et sõnavõtte piiratakse, siis kõik kuus saavad loomulikult sõna, kui keegi neist aja kokkuhoiu mõttes ennast maha ei võta. Palun, härra Adams, teil on sõna!

J. Adams

Head kolleegid! Kogu see kriitika § 5 kohta loomulikult ei käi niivõrd esimese toimkonna kohta, kui minu ja minu töögrupi kohta, sest see on sõna-sõnalt sama tekst, mis teile esitati – seda kõigepealt. Teiseks, härra Käbin tõstis küsimuse, kas põhiseadustes on sees viiteid kodakondsustele. Ma püüdsin seda praegu meelde tuletada. Vähemalt praeguses Saksamaa omas on küll. Ei ole? Siis ma eksin. See ei peaks välistama küsimust sellest, kas ta peab olema tingimata üldsätete peatükis. Minu arvates ei ole oluline, et ta oleks, nii nagu on oluline, et ta oleks põhiseaduses sees.

Mis puutub vaieldavatesse lõigetesse 2 ja 3, siis ma tunnistan, et mõlemad on sõnastatud ebapiisavalt. Samal ajal tahan väita, et nad sisuliselt on hädavajalikud. Ja minu arvates meie lugupeetud kolleeg Hallaste oma hiilgava irooniaga näitas suurepäraselt ära, kuivõrd ebapiisavalt nad on sõnastatud algses variandis. Samuti juhtis sellele tähelepanu kolleeg Vahtre. Kuid katsume vaadata asja sisuliselt.

Kõigepealt lõige 2. Härra Uluots, kas on topeltkodakondsuse tunnistamine? Jah, see on selgelt topeltkodakondsuse tunnistamine, aga ainult ühe kindla isikute grupi kohta. Härra Taagepera tõi siin välja väite, et see isikute grupp saab aastaga vähenema – see on absoluutselt õige ja kunagi kaob täiesti. Ja selge on see, et kodakondsuse seadus peab täpsustama selle teise lõigu mõtte. Kuid sellel ei ole midagi viga. Maailmas on ka teisi näiteid. Juhin tähelepanu, et 200 aastat kestnud ühendriikide põhiseaduses on praegugi veel paragrahv sees, mis käsitleb orjapidamist, asja, mis on ammu lõppenud. Neid paragrahve ei ole kellelegi vaja, kuid ometi nad seal säilivad. Minu arvates see ei ole veenev argument. Ükskõik kuidas me selle lõigu ka sõnastame, minu arvates on objektiivne vajadus tunnistada, et meil on olemas pagulaskond, kes on jätkuvalt Eesti Vabariigi kodanikud ja kellest on osa ka siin. Härra Uluots küsib, mis sellest edasi saab. Sellest saab väga konkreetne asi edasi. Kui selline lõik jääb sisse, siis järgmistel Riigikogu valimistel on riik kohustatud garanteerima neile kaasahääletamise võimaluse. See on üks praktiline järeldus. Härra Uluotsale vahest niipalju, et ma väga austan tema patriotismi ülemnõukogu suhtes, kuid paluks temalt ka mingit austust Eesti Kongressi saadikute vastu, kes ülemnõukogu kodakondsuse küsimustega tegelemisse suhtuvad natuke reserveeritult siin saalis, ja ma palun härra Uluotsal tunnistada meie olemasolu.

Nüüd, mis puutub kolmandasse lõiku, siis see on sisuliselt deklaratsioon, et Eesti on rahvusriik. See tähendab, et igal eestlasel on õigus kodumaale, oma esivanemate kodumaale tagasi pöörduda ja saada siin lihtsustatud korras kodakondsus. Härra Saatpalu tõstis küsimuse, kuidas on selle suhted

praegu olemasoleva kodakondsuse seadusega. See ei käi absoluutselt olemasoleva kodakondsuse seaduse vastu. Mis puutub naturalisatsiooni lihtsustatud korda eestlastele, kes pöörduvad tagasi kodumaale ja ei ole kodanikud, siis see on 1938. aasta kodakondsuse seaduse ees. Mis puutub teise lõigu mõttesse, siis see on Rei parandusena ka sees. Nii et siin ei ole mingisugust konflikti. Mida see § 5 endast üldse kujutab? Minu arvates on see kindlasti tulevase uue kodakondsuse seaduse tuumik või konspekt või kuidas me tahame öelda – tema kõige olulisemaid juhtmõtteid. Sellepärast ma kutsun teid üles ette võtma vajalikke parandusi teises ja kolmandas lõikes ning jätma ta tingimata sisse. Seda on vaja nii meie kodanikele kodumaal kui ka laias maailmas. Tänan teid!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma tahaksin rääkida § 5 lõike 2 vastu. Ühinen siin täiel määral härra Taagepera arvamusel, et Nõukogude Liidu okupatsiooni, anneksiooni sissekirjutamine meie põhiseadusesse, mida me ei tee mitte ainult selleks ega järgmiseks aastaks, vaid millest me tahaksime loota, et see jääb püsima sajandiks, veelgi pikemaks ajaks, ei ole vajalik. Ja teine asi, millele ma tahtsin tähelepanu juhtida, on üks siin saalis toimunud hääletamine. Põhiseaduslik Assamblee hääletas ja ühe hääle häälteenamusega jäeti see osa preambulasse sisse. Preambulas on räägitud riiklikest aktidest, mis võeti 1989.–1990. aastal vastu. Selle lausega (kui see niimoodi siia sisse jääb) tunnistab põhiseadus Eesti NSV Eesti Vabariigi õigusjärglaseks. Ma selgitan, miks see nii on, miks selline tunnustamine tekib.

1989. aastal ei olnud olemas teisi riiklikke organeid peale ülemnõukogu. Eesti Kodanike Peakomitee ei olnud riiklik organ ja ka Eesti Kongress ei olnud riiklik organ ega võtnud vastu riiklikke akte. Ainuke organ, kes pretendeeris riiklike aktide vastuvõtule, oli Eesti NSV Ülemnõukogu ning rääkides riiklikest aktidest, mis on vastu võetud aastatel 1989–1991, millele tugineb Eesti Vabariik, me tunnustame Eesti NSV Eesti Vabariigi õigusjärglaseks ja praeguse vabariigi nn. kolmandaks vabariigiks. Sellest lähtudes oleks esimene toimikond pidanud asja sisemise loogika säilitamise nimel tegema ettepaneku panna § 5 sisse lause, et kõik Eesti NSV kodanikud on Eesti Vabariigi kodanikud. Kui ta sellise asjaga nõus ei ole, siis tuleb preambula uuesti läbi hääletada. Kolmas toimikond sellega nõus ei ole, et Eesti NSV kodanikud on Eesti Vabariigi kodanikud. Me esitame juhatusele ametliku apellatsiooni hääletada täna pärastlõunasel istungil uuesti preambula küsimust. Vastasel korral, kui seda lauset välja ei hääletata, tuleb esimesel toimikonnal sisse panna Eesti NSV kodanikke puudutav lause. Aitäh!

P. Kask

Ma räägin teisest ja kolmandast lõikest mitte sel alusel, et ma olen ühekordse kodakondsuse poolt (ehkki ma olen ja väga kõvasti), vaid hoopis sel alusel, et neis küsimustes, kus meil ei ole üksmeelt, ei maksaks põhiseadusesse lahendusi sisse kirjutada, kui selle järele ei ole tungivat vajadust. Ja minu arvates ei ole neis küsimustes tungivat vajadust kirjutada lahendusi põhiseadusesse. Siin ei ole küll

erimeelsust konkreetselt selles küsimuses, kas eestlased, kes naasevad Eestisse, võivad saada Eesti kodakondsuse kergemini kui mitte-eestlased. Ma arvan, et selle võib rahumeeli jätta kodakondsuse seadusesse, niikuinii kirjutatakse see säte sinna sisse. See lihtsalt ei ole põhiseaduse küsimus. Ja neil vähestel kaalutlustel ma veel kord juhin tähelepanu (ma ei nõua oma lahendi sissekirjutamist, et Eestis on ühekordne kodakondsus) ja palun, et me ei kirjutaks neid lahendusi sisse. Tänan!

Juhataja

Palun, proua Andre! Proua Andre on viimane sõnavõtja puldist.

S. Andre

Lugupeetud eesistuja! Austatud head kolleegid! Põhjus, miks ma tahan hakata kaitsma § 5 sätete 2 ja 3 sissejätmist, tuleneb järgnevast loogikast, mille ma katsun teile esitada. Minu arvates tuleb põhiseaduse projekti tegemisel, millega me siin jätkuvalt ametis oleme, silmas pidada lisaks seadusevaimule ja jurisprudentsist lähtuvale vaimule veel üht vaimu, kui ma ei eksi. Nimelt rääkis ta põhiseaduse vaimust. Seetõttu ma julgeksin oponentidele lugupeetud härra Taageperale, kes mõistab konstitutsiooni kui ajalooa mitteseotud dokumenti. Minu meelest põhiseadus ei sünni tühjalt kohalt, vaid ta on lisaks seaduste kogumile või õigemini seaduste kogumi tulevastele alustagedele ka ajaloo, eetika, moraali, meie poliitilise nägemuse – kõige selle kogumi süntees. Ja need väitlused, mida ma kuulsin siit kõnepuldist selle paragrahvi kohta, on täiesti loomulikud, kuuluvad meie poliitilisse situatsiooni ja selle algvaimu sisse, kus me praegu asume, ja õieti väljendavad nad mõtteviiside erinevust, mis on ka loomulik ja millesse tuleb rahulikult suhtuda. Aga õieti taanduvad need erinevused, mis esile tulid, ju sellele, kuidas me suhtume 120 000 või 130 000 poliitilisse pagulasse, väliseestlastesse, kes asuvad erinevates maailmamaades. See on rohkem eetika küsimus kui seaduse küsimus, aga ometi peaks ta olema seadusena või selle alustoena selles paragrahvis sõnastatud, sest kui ta ei ole põhiseaduses sõnastatud, siis tähendab see ka seda, et me ei pea seda küsimust tähtsaks. Ja nüüd vabandatagu väga seda väljendit, mida ma kasutan, sest see on natuke robustne, aga minu mõistes on see väliseestlastele lihtsalt märja kaltsuga vastu silmi löömine, kui me põhiseaduses ei pööra nendele aspektidele tähelepanu.

Nüüd ma juhiksin austatud kolleegide tähelepanu sellele, et teises lõikes on "säilitavad Eesti kodakondsuse". Selles kogu see konks ongi. Ma arvan (olles rääkinud erinevate maade diplomaatidega, kaasa arvatud Ameerika saatkonna töötajatega, kes Tallinnas on), et see on täiesti aktsepteeritav Ameerika valitsuse poolt, kuna me räägime poliitilistest põgenikest. Ja põhjus, miks ma kaitsen nende kahe lõike sissejäämist, on täpselt sama, miks ma kaitsesin siin esimestel istungitel seda, et põhiseaduses peab olema sätestatud suhtumine surmanuhtlusesse. Ma ütlen veel kord, et need inimesed, kes seda tulevikus loevad, ja see riik, kes selle alusel hakkab elama, võtavad teatud punkte või teatud sätteid oma elamise ja mõtteviisi põhialustena. Suhtumine eestlastesse ja meie esivanematesse, kes olid sunnitud mitte oma vabal tahtel lahkuma – see on põhiseaduse küsimus. Ja

võib-olla läheb seda tarvis ka ajaloo jaoks. Annaks jumal, et see kunagi ei korduks. Võib-olla on tulevikus võimalik mõni okupatsioon või anneksioon, aga me peame kõike ette nägema ja kõigele mõtlema.

Lõpuks lubatagu veel öelda, et Nõukogude Liidu okupatsioon Eestis ei ole ju lõppenud. Ja lubatagu nüüd veel toetada kolleeg Hallastet, kes õigesti juhtis tähelepanu vastuolule meie põhiseaduse projekti preambulas. Tänan!

S. Sovetnikov

Lugupeetud kolleegid! Avaldan väga lühidalt arvamust. Mina toetan küll seda, et need mõlemad alternatiivid võib jätta, aga kui me jätame kolmanda lõike, siis on minu kindel arvamus, et siia peab juurde kirjutama: kui tulevad tagasi Eestisse elama, siis nad säilitavad Eesti kodakondsuse. Mul on lühike märkus selle kohta, et esimeses lauses on kirjutatud omamisest ja saamisest ning viimasel lauses kodakondsuse omandamisest ja kaotamisest, mis võib olla omandamisest ja selle äravõtmisest – jätta ainult, et kodakondsuse kaotamise tingimused määrab kodakondsuse seadus. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Asume hääletama. Selleks et formuleerida küsimused, millele tuleb vastata, ma palun kõigepealt, et härra Salum kohalt vastaks ettepanekule, et kolmele variandile, mida me konkureerivalt hääletame, lisada neljas, mille võimalikkusele ja vajalikkusele juhiti korduvalt tähelepanu, s. t. liita esimene ja teine alternatiiv variandiks – jätta §-st 5 välja nii teine kui ka kolmas lõik. Kas toimikond peab võimalikuks, et ka selline alternatiiv pannakse konkureerivalt hääletamisele? Härra Salum, palun!

V. Salum

Ma saan avaldada arvamust, et see neljas variant võib hääletusele tulla.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Kohaloleku kontroll ja pärast seda hääletamine konkureerivalt nelja variandi vahel. Kohaloleku kontroll. Kohal on 43 assamblee liiget. Algab hääletamine. Konkureerivad neli varianti. Esimene on põhivariant, millele järgneb esimene alternatiiv, siis teine alternatiiv ja palun sinna kirja panna veel kolmas alternatiiv, mille sisu on jätta §-st 5 välja nii teine kui ka kolmas lõik. Kõik neli varianti on niisiis kirja saanud ja me alustame.

Esimene küsimus, palun tähelepanu! Kes on selle poolt, et § 5 jääb põhitekst? Hääletame. Üks hetk, palun peatame hääletamise! Härra Salum, kas on protest? Vabandan, siis palun vajutage veel kord klahvile "sõna"! Hääletame. Poolt 12.

Teine küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 lõik 2 välja jätta? See on esimene alternatiiv. Hääletame. Poolt 24.

Kolmas ja eelviimane küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 lõik 3 välja jätta? See on teine alternatiiv. Hääletame. Poolt 21.

Neljas ja viimane küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 nii teine kui ka kolmas lõik välja jätta? See on kolmas alternatiiv. Hääletame. Poolt 28.

Kuivõrd tegemist on konkureeriva hääletamisega, siis vähim hääli saanud variant langeb välja, ülejäänud variandid konkureerivad edasi pingejärjekorras.

Teine voor ja esimene küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jäävad välja nii teine kui ka kolmas lõik? See on kolmas alternatiiv. Hääletame. Poolt 27.

Teine küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jääb välja teine lõik? Hääletame. Poolt 12 häält.

Selle vooru viimane, kolmas küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jääb välja kolmas lõik? Hääletame. 5 häält.

Kolmas ja viimane voor, kaks küsimust.

Esimene küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jäävad välja nii teine kui ka kolmas lõik? Hääletame.

Kolmanda vooru viimane, teine küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jääb välja teine lõik?

Hääletame. Täna! 3 häält.

Kolmandas voorus langetas assamblee oma otsuse, eelistades nn. kolmandat alternatiivi, mis tähendab seda, et §-st 5 peaks välja jääma nii teine lõik kui ka kolmas lõik. Salum, palun teid kõnetooli! Jätkame.

V. Salum

Kahjuks me oleme kulutanud väga palju aega ja ma arvan, et esimene toimikond ei tohiks rohkem aega raisata. Me paneksime ainult ühe küsimuse hääletamisele. See on § 39: hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades. Ühesõnaga, sõjaväes aega teenivaid isikuid ei võrdsustataks istujatega. Ajateenijatele jääks hääletamise õigus, nii et see küsimus on niivõrd lihtne ja selge. Ma mõtlen, et kas me hakkamegi enam mõttevahetust pidama. Hääletame läbi põhiteksti ja alternatiivi, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on Eesti kaitseväes tegevteenistuses. Kuna hääletamine toimub ju nende kodukoha järgi, siis pole karta, et kasarmutes mingisugune riigivastane vandenõu küpseks. Nii et teen ettepaneku diskussiooni mitte avada ja asuda hääletama.

Juhataja

Härra Salum, teile on siiski mõned küsimused. Härra Käbin, palun!

T. Käbin

Täna, härra eesistuja! Härra Salum, ma väga vabandan, aga ma pöördun küsimusega eelmise paragrahvi juurde, sest näib, et me oleme sellest mööda läinud. Tekst ütleb, et valimisõigust ei ole nendel, kes seaduslikus korras on tunnustatud vaimuhaigeks. See on niivõrd vale formuleering. Võib loetleda väga mitmeid vaimuhaigusi, mille juures inimesed siiski saavad aru oma tegudest ja on põhiliselt suutelised neid juhtima. Ma toon kas või ühe näite: tuntud kolmene liigitus debiilik-imbetsill-idioot ehk nõrgamõistuslik, kelle intellekt on juba sünnist saati arengus maha

jäänud. Debiilikud on ju üldjuhul selline kategooria, mille liikmed on suutelised iseseisvalt töötama, iseseisvalt asju ajama. Senikaua kui nad iseseisvalt otsustavad enda eest ja kohus ei ole nende teovõimet piiranud, ei ole mitte mingit alust võtta neilt ära valimisõigust. Nii et ma leian, et see formuleering tuleb otsekohe siit maha kriipsutada ja kirjutada nii, nagu see on vastavates projektides fikseeritud: ei saa osa võtta isikud, kes kohtu poolt on tunnistatud teovõimetuks.

Juhataja

Tänan, härra Käbin! Härra Salum, palun teil mitte vastata, sest esiteks polnud tegemist küsimusega ja teiseks palun kontsentreerida tähelepanu §-le 39. Kas on küsimusi? Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots

Härra Salum, ma ei saanud aru teie väitest, et ajateenijad hääletavad oma kodukohas. Kas te tahate sellega öelda, et Saaremaa poisid ei võiks teenida esimeses rügemendis, näiteks Narvas?

V. Salum

Ei. See võimalus ei ole välistatud, aga kuna nad on ikkagi oma kihelkonna või oma maakonna kodanikud, siis nad ei vali seal, kus nad hetkel aega teenivad, vaid ikkagi vallas või maakonnas, kust nad pärit on.

Ü. Uluots

Vabandage, ma jätkan oma küsimust: tähendab, valimiste ajal tuleb sõjavägi laiali saata, tuleb saata oma kodudesse valima?

V. Salum

Me praegu ei aruta valimisseadust, aga kirja teel valimise võimalus peaks ikka jääma.

Juhataja

Ja veel üks küsimus, loodetavasti viimane. Härra Talve, palun!

J. K. Talve

Jah, küsin seoses ajateenijate hääletamisega: igaüks hääletab seal, kuhu ta on sisse kirjutatud?

V. Salum

Siin oli vastus ka härra Uluotsale.

Juhataja

Tänan! Küsimused on sellega lõppenud. Tänan, härra Salum! Palun, kas kellelgi on tingimata vaja sõna võtta? Või on asi selge, nii nagu härra Salum arvas? Härra Adams, teil on sõna. Palun!

J. Adams

Ma tahtsin ütelda seda, et nii palju kui ma ettevalmistuse ajal suutsin tegelda kaasaja riikide valimiskorralduse küsimustega, on tänapäevaste tehniliste vahendite juures reeglina suudetud korraldada seda, et kõigil on võimalik olnud hääletada oma kodukoha valimisringkonnas, mitte sõjaväes teenimise kohas. Ma ei näe mingeid põhjusi, miks ei peaks neid tehnilisi vahendeid olema ka Eestis. See on küllalt väike maa, et seda läbi viia. Selles mõttes ma pooldan, et sellist alternatiivi

ei lisataks paragrahvi.

Juhataja

Suur tänu! Härra Tupp on viimane sõnavõtja selles küsimuses. Härra Tupp, palun!

E. Tupp

Täna, härra juhataja! Ma tahaks praegu toetada härra Adamsi poolt väljaõeldut. Meie mõte on selles osas esialgu lähtunud ka sellest, mis on olnud Nõukogude riigi relvajõudude aluseks, aga me oleme jõudnud sinnamaale välja, et põhiliselt peaks meie tulevasel kaitsejõul olema territoriaalne paigutus ja sellepärast võimalus kodukohas hääletada. Nii et sel juhul ei näe me mingit võimalust seda piirata. Pooldame seda seisukohta, et kaitsejõududes olevatel ajateenijatel peab olema võimalus hääletamisest osa võtta. Täna!

Juhataja

Täna! Selle probleemiga seotud läbirääkimised on lõppenud. Me asume hääletama. Paragrahv 39: konkureerivalt on võimalik oma seisukohta väljendada kahe variandi suhtes. Esiteks on kolmerealine põhitekst ja teiseks on sellele kolmele reale lisatud veel poolteist rida, mis on kirjas alternatiivina. Nii et teine variant on siis viis rida teksti. Asume hääletama.

Esimene küsimus: kes on selle poolt, et § 39 on esitatud ühelauselise põhitekstina? Hääletame.

Täna! 27 häält.

Ja nagu me kokku leppisime, siis konkureerivalt teine küsimus: kes on selle poolt, et § 39 koosneb nii esitatud ühelauselisest põhitekstist kui ka sellele lisatud alternatiivist? Hääletame. 6 häält.

Assamblee avaldas seisukohta, et § 39 peaks koosnema põhitekstist, ühest lausest. Täna! Härra Salum, kas ma sain teist õigesti aru, et sellega on lõppenud esimese toimkonna põhiküsimused, mida sooviti täna hääletada? Täna!

Lugupeetud kolleegid, võtke palun ette teise teematoimkonna tööaruanne. Kas teise teematoimkonna osas on neid põhiküsimusi, mida toimikond soovib panna hääletusele? (Paus.) Lugupeetud kolleegid, vist on arukas teha nii, et sirvime paar minutit neid materjale. Härra Rumessen on hetkeks välja läinud, me püüame teda kohe leida ja siis me saame jätkata. Palun saalist mitte lahkuda! Olge kenad, uurige paar minutit teise teematoimkonna aruannet. Sõna on teise teematoimkonna esimehel härra Rumessenil. Palun!

V. Rumessen

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee! Ma vabandan, nii palju on jooksvaid küsimusi ja ise peab ka veel jooksuma. Ma alustan sellest, et teil kõigil on täna mappide vahel II peatüki uus redaktsioon. Kõiki parandusi, kõiki viiteid, millest ma siin räägin, ning viiteid, parandusi ja märkusi, mida teie teete, ma palun arvestada selle redaktsiooni alusel.

Nagu te näete, on sellest tekstist püütud eraldada, nii palju kui see tehniliselt on võimalik olnud, jämeda trükiga see sõnastus, mis on nüüd lisatud mitmesuguste ettepanekute tulemusel toimikonna

poolt, ja samas on nurksulgudega ära märgitud, kust kohast on midagi välja jäetud. Lisan siia juurde, et samuti on meie poolt esitatud tabel, kus paljud assamblee liikmed saavad näha toimkonna seisukohti oma ettepanekutele. Samas ma pean kahjuks siiski vabandama veel paljude assamblee liikmete ees. Tõsi küll, neid ettepanekuid ei ole enam palju, kuid mitmeid me lihtsalt ei ole jõudnud veel läbi arutada. Kuid me jõudsim siiski vahepeal nädala jooksul põhimõtteliselt läbi vaadata meie eksperdi härra Rebase poolt esitatud, võiks ütelda, täiesti uue eelnõu. Me leidsime, et sellest eelnõust suurem osa siiski kattub. Ja nagu te näete sellest tekstist: praegu on meil ainult lõpus härra Rebase eelnõust viis täiendusparagrahvi, mida toimkond on pidanud vajalikuks edaspidi arvestada.

Nüüd siis täpsemalt sellest II peatükist. Ma vabandan, kui ma kordan mõningaid asju, mida härra Vahre teile juba eelmine kord siin põhjendas. Võib kogemata juhtuda, et ma vähem oluliste küsimuste puhul lihtsalt ei tea, mida ta teile siin juba informatsioonina edastas.

Ma juhin teie tähelepanu, et esimene suurem küsimus, mis tekib täienduste osas, on praegu §-s 13. Me ei pea praegu vajalikuks, et me hakkaksime seda siin täiskogus alternatiivina läbi hääletama. See on täiendus, mille kohta esitas praegu omapoolse ettepaneku ka härra Peet Kask, et need põhimõtted võiks sees olla. Nad on meil juba siin sees. Sõnastus on võetud härra Rebase projektist, §-st 33, tähendab, siin on see täiendus §-s 13: kedagi ei või piinata, julmalt või väarikust alandavalt karistada (see on härra Rebase eelnõust). Teine sõnastus on võetud Euroopa Nõukogu tekstist ja sisuliselt see peaaegu kattub eelmise sõnastusega: kedagi ei või piinata ega kohelda ega karistada ebainimlikult ega alandaval viisil. Meie ei pea vajalikuks seda praegu siin hääletada ega isegi arutama hakata. Kui kellelgi on mingisugused konkreetset ettepanekud, siis paluks seda silmas pidada.

Järgmine, üks küllaltki põhimõtteline küsimus on aga §-s 16. Toimkonnas oli tsensuuri mõiste kohta küllaltki erinevaid arvamusi. Ma eelmine kord oma ettekandes seda põgusalt juba puudutasin, aga praegu oleks mul siiski ettepanek, et pühendaksime oma tähelepanu natukene sellele lausele: riiklikku tsensuuri Eestis ei ole. Eelmises eelnõus oli alguses ainult: tsensuuri Eestis ei ole. Siin oli probleem selles, kas on mõeldud instruksiooni või on mõeldud tsenseerimist kui tegevust. Ja selle täpsustamiseks on härra Rebase kui eksperdi sõnastusest võetud esimene sõna siia sisse: riiklikku tsensuuri ei ole. Kui keegi assamblee liikmetest vaidlustab selle küsimuse praegu, siis sellisel juhul ma oleksin sunnitud panema selle täienduse juba täna ka hääletusele.

Nii § 18 kui ka § 19 osas on meil tegemist parandatud sõnastusega ja ma juhin tähelepanu, et me oleme teadlikud sellest vastuolust, mis siin praegu sees on. Mõlemas paragrahvis on juttu kodanikest ja me ei pea praegu vajalikuks sellel teemal hääletust läbi viia – me lahendame selle vastuolu, kui me selle küsimuse juurde jõuame. Härra Adamsi alguses variandis mõiste "kodanik" puudus. Aga siin on praegusel kujul vastuolu sees.

Paragrahvis 21 on oluline täiendus ja siin on kaks lõiget, mida me vajaksime. Ma teen praegu ettepaneku, et täiskogu täna hääletaks läbi esimese lõike, mis on küllaltki ulatuslik. Ja kuna see

sõnastus on peaaegu sõna-sõnalt võetud lastekaitse seadusest (alates sõnadest "lastel on võrdne õigus" kuni lõpuni välja), siis see vajaks võib-olla täna põhimõttelist hääletamist. Teiseks, kolmas lõik: on täiendus, et vanematel on õigus kuni lapse 12. eluaastani otsustada. Esialgu meile tundus, et see on detailne küsimus ja me siiski ei pane seda täiskogul hääletamisele. Praegu on kuluarvestlustes selgunud, et siiski oleks vaja siin seisukoht võtta, sellepärast et võivad tekkida alternatiivsed ettepanekud. Komisjonis jagunesid hääled täpselt pooleks. Kas seda piiri üldse sisse võtta või mitte võtta? Kas olla 12 eluaasta poolt või 14 või 16 või ükskõik mille poolt? Nii et see on praegu problemaatiline küsimus. Ettepanek on kuulata ära arvamused ja see läbi hääletada.

Nüüd §-st 22. Siin on üks oluline lühendus ja see on üle-eelviimases lõigus, kus on öeldud: seaduse alusel on õigus asutada eraõppeasutusi. Ja maha on võetud järgmine lõik. Kui seda aktsepteeritakse ja keegi ei apelleeri selle mahavõtmise vastu, siis ei ole põhjust tõstatada ka Juhan Talve veidi võib-olla humoorikat ettepanekut. Probleem on tegelikult selles, et riiklikes koolides ei tohi õpetamise tase olla madalam erakoolide omast. Paluks võtta seda teatava huumoriga, asi on tegelikult muidugi tõsine. Juhul kui me selle lõigu maha võtame, siis meil ei ole tarvis siin üldse pikalt arutleda.

Järgmine probleem on §-s 24. Õigemini, ma lihtsalt juhin teie tähelepanu sellele, et meie poolt on juba varem §-le 24 tähelepanu juhitud. Tähendab, siin on üks teatud kattumine ja me peaksime selle siis vastava teematoimkonnaga omavahel kooskõlastama. Ma ei suuda kahjuks peast meenutada, millise teematoimkonna all § 24 praegu on. Küsimus on siin selles esimeses täienduses, mis on alternatiivse sõnastusena esitatud. Meie ettepanek, nagu te näete, täiskogus hääletamist ei vaja. Kui keegi seda vaidlustab, siis ilmselt me peame selle peale minema. Praegu me oleme põhisõnastuse juures, kus on öeldud: kohalikes omavalitsustes, kus on enamus vähemusrahvastel.

Nüüd üks lisa, mis on juurde tulnud kõige viimasel ajal ja millest ei ole varem juttu olnud. See on §-s 25, mis puudutab sunniviisilist tööd. Ma lihtsalt juhin praegu teie tähelepanu sellele ja erilist probleemi ma sellega ei tõstataks.

Järgmise lehekülje alguses on üks täiendus ja selles suhtes on ettepanek viia läbi alternatiivne hääletus. Ekspert härra Rebase täiendusettepanekute paragrahvides sisuliselt kattuvad § 4 ja enne § 28 toodud paragrahv. Tegemist on tervisliku elukeskkonna paragrahviga, mille toimikond on põhimõtteliselt üksmeelselt sisse hääletanud. See on ka see probleem, mis annab vastuse härra Ott Kooli poolt tänase päeva alguses esitatud ettepanekule. Siin on põhimõtteliselt arvestatud ka härra Tarandi poolt tehtud ettepanekut ja on kaks sõnastust. Kui te nüüd vaatate seda esimest sõnastust, siis see on lühem. Professor Rebase sõnastuses on see paragrahv veidi pikem ja siin on juures üks põhimõtteline erinevus. See tähendab, et riik kaitseb tervist ja looduslikku elukeskkonda. Ja nüüd: ning arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. Kogu see alternatiivne hääletus kandub tegelikult sellele mõttele, kas sellesse paragrahvi on vaja sisse sõnu "arendab

majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda."

Üks väga raske küsimus on ilmselt § 33. Toimkonna ettepanekul on läbi hääletatud, et see paragrahv välja jätta. Praegu seda selles uues variandis trükitud ei ole, sellepärast ma loen siiski oma kohuseks täiskogu veel kord sellest paragrahvist informeerida. Ma loen ta teile ette, nagu see oli algtekstis härra Adamsi poolt sõnastatud kujul. Paragrahv 33 kõlas nii: "Käesolevas peatükis loetletud õigused ja kohustused kehtivad ka Eesti seaduse aluste alusel loodud juriidilistele isikutele sel määral, kui nad korraldavad neile võimalikke suhteid." Esiteks on see sõnastus natuke viltu ja raskesti arusaadav. Teine probleem on see, et siin on juttu juriidilistest isikutest ja sellega seoses toimikond üldiselt leiab, et see ei ole enam isikute põhiõiguste ja vabaduste teema, vaid käib juba juriidiliste isikute kohta (mingisugused ettevõtted, organisatsioonid jne.), kes tegelikult võib-olla ei peaks üldse siia peatükki kuuluma. Kuid nad peaks kuuluma kuskile mujale. Ma loodan, et sel teemal võtab kindlasti sõna eelnõu koostaja härra Adams ja kaitseb seda paragrahvi. Aga praegusel kujul on see toimkonna poolt juba välja jäetud.

Probleemne on ka § 34. Siia on lisatud mõningad põhimõtted, mis võivad siiski tunduda küllalt vaidlustatavatena, näiteks kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kas see on põhiseaduslik küsimus või mitte? Kuna keegi pole praegu seda vaidlustanud, siis me oleme otsustanud selle sisse jätta. Nii et praegusel kujul toimikond ei pea vajalikuks seda läbi hääletada.

Ja lõpuks tahan veel põhimõtteliselt juhtida tähelepanu härra Rebase poolt tehtud täiendusettepanekutele. Ma loodan, et kui kellelgi täiskogu liikmetest on põhimõttelisi küsimusi seoses nende täiendusparagrahvidega (neid on viis), siis võib neid põhimõtteliselt vaidlustada, praegu veel mitte kohustuslikult, ja selle alusel on toimikond valmis täiendusparagrahve aktsepteerima ja võib-olla sellega ka leidma vastava koha selle peatüki raamides. See oleks minu poolt praegu kõik. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Mul on siiski selline palve, et härra Rumessen loeks ette need põhiküsimused, mida me hakkame kohe arutama ja hääletama. Seejärel avaksime arutelu nende põhiküsimuste järjekorras. Palun!

V. Rumessen

Sel juhul ma põhimõtteliselt palun vaatluse alla võtta § 21 lõiked 1 ja 3. Nendes küsimustes paluks läbi viia hääletus. Järgmine on alternatiivne hääletus kahe paragrahvi vahel, millel praegu puudub number ja mis puudutavad tervislikku elukeskkonda. Need erinevad sõnastused on antud viimasel leheküljel. Need oleksid kaks põhimõttelist küsimust. Rohkem me ei pea vajalikuks hakata täiskogu aega raiskama. Praegu on meie ettepanek, et see võiks olla pärast § 27 ja enne § 28 ja meiepoolses sõnastuses on ta praegu lühemal kujul. Ma loen ta veel ette, et kõigile oleks selge: kaitseb loodust ja

tervislikku elukeskkonda; igapähe on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õigusrikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele. Ja alternatiivne sõnastus on härra Rebase täiendusettepanekutes §-s 4.

Juhataja

Selge. Härra Rumessen tegi meile teatavaks kaks põhiprobleemi, mille suhtes palutakse assambleel võtta seisukoht. Esimene puudutab neist § 21. Palun küsimused selle paragrahvi sisu kohta!

V. Saatpalu

Härra Rumessen, kolmandas lauses öeldakse, et seadus kaitseb emasid ja lapsi. Kas mina isana olen mingi seadusväline nähtus?

Ja küsin ka viimase lõigu kohta: kas teie toimkond kaalus, et mitte panna igasuguseid numbreid tsensustena põhiseadusesse? Selge see, et aastakümnete pärast need numbrid inimese bioloogilise ja intellektuaalse arengu tõttu lihtsalt ei kehti enam.

Kaks küsimust oli. Hea küll, jäta esimene vastamata.

V. Rumessen

Viimane küsimus puudutas seda 12 aasta tsensust. Kuna komisjonis jagunesid hääled pooleks – ühed pidasid vajalikuks tsensuse sisseviimist ja teised ei pidanud vajalikuks tsensuse sisseviimist –, siis see ongi põhimõtteline küsimus, mis vajab praegu otsustamist. Just nimelt: kas me need aastad paneme sisse või ei pane neid sisse? Tähendab, kogu küsimus on ka selles, et vanematel on küll õigus otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida kool, kuid kas on vajalik sätestada, kas see õigus on 12., 14. eluaastani, või me jätame selle täielikult lahtiseks ja vanem võib öelda, et temal on õigus oma 30-aastasele lapsele anda ja nõuda ilmalikku või religioosset haridust või midagi sellist.

Mis puudutab nüüd esimest küsimust, siis ma juhin teie tähelepanu, et eelmises lauses on just öeldud, et abikaasad on võrdõiguslikud. Nii et sellega, ma arvan, on ka isade staatus perekonnas tegelikult igati selgelt välja öeldud. Kuna siin puudutab asi siiski eelkõige lastekaitset ja laps veedab teatavasti esimese osa oma elust emal, siis on sellest tulenevalt siin ka arvestatud eelkõige emade erilist rolli.

Juhataja

Täna! Küsimuse esitamiseks saab sõna härra Runnel. Palun!

H. Runnel

Lugupeetud ettekandja! Ma tahtsin esitada ka sama küsimuse, mille Saatpalu esitas. Lisaks sellele tahan aga küsida: kas teile ei tundu, et seda paragrahvi peaks veel mõtestama? Me tuleme ajas ju ühiskonnast, kus perekond on põhimõtteliselt olnud hoopis teises seisundis kui Euroopas. Härra Rebas (Rebane?) pakkus paragrahvi, kus on öeldud, et kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt sekkuda. Kui me selle mõtte tooksime § 21 juurde, siis tunduvad mõningad asjad siin

natuke kohmakad. Võtkem seesama väide, et abikaasad on võrdõiguslikud, kuid samas tundub ju ka, et lapsed on perekonnas võrdõiguslikud. Ja kui me peame lapsi perekonnas võrdõiguslikeks, siis langeb ära vajadus 12 või ükskõik mitme aasta tsensust üldse nimetada. Võib-olla peaks seda perekonnaküsimust täna või edaspidi natuke laiemalt arutama. Minu meelest tuleks see nii moraalsest kui ka juriidilisest aspektist veidi selgemaks rääkida.

Juhataja

Härra Runneli esinemine on käsitletav sõnavõtuna ja nii panemegi selle kirja. Nii et sellele ei ole vaja vastata, härra Rumessen. Viimasena saab sõna härra Talve.

J. K. Talve

Armsad kolleegid, ma ei saanudki aru, kas see käis ainult selle paragrahvi kohta või oli üldisem. Mis puudutab lauset, et igapähele on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogilise õigusrikkumisega on tekitatud isikule, siis see paragrahv on küllaltki problemaatiline ja minu meelest sisaldub see § 12 lõikes 2, kus öeldakse, et õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras. Kas mitte?

V. Rumessen

Ma ei saa küsimusest aru.

Juhataja

Härra Rumessen, vabandan – ka härra Talve ei esitanud küsimust. Seega on meil kaks sõnavõttu ära kuulatud. Kas keegi soovib veel sõna võtta? Kaks sõnavõttu on olnud. Aitäh, härra Rumessen! Palun, kuidas on formuleeritud küsimus, mida toimikond soovib assambleele esitada seoses §-ga 21?

V. Rumessen

Teen ettepaneku teha § 21 puhul kaks erinevat hääletust: eraldi hääletada esimene lõik ja eraldi hääletada kolmas lõik. Esimene küsimus: kes on selle poolt, et esimene lõik jääks sisse praegu esitatud põhimõttelisel kujul? Ja kolmas lõik: kes on selle poolt, et põhiseaduses peaks olema fikseeritud tsensus, millise eluaastani on vanematel õigus otsustada?

Juhataja

Kas toimub konkureeriv hääletamine või vastamine mõlemale küsimusele, mis tehti teatavaks?

V. Rumessen

Ma ei pea siin konkureerivat hääletust praegu oluliseks.

Juhataja

Täna! Asi on selge ja juhatus püüab selle hääletamise korraldada. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 35 inimest. Asume hääletama. Kuna tegemist ei ole konkureeriva hääletamisega, siis selgub hääletamistulemus sel teel, kas rohkem on poolthääli või vastuhääli.

Küsimus on järgmine: kes on selle poolt, et põhiseaduses oleks fikseeritud mõte, mida kajastab § 21 lõige 1? Hääletame. Poolt 24, vastu 1.

Assamblee on avaldanud arvamust, et põhiseaduses peaksid olema sätestatud need põhimõtted, mis praegu on kirjas § 21 lõikes 1.

Teine küsimus § 21 kohta. Ma olen siiski sunnitud veel kord paluma, et härra Rumessen avaldaks arvamust, kas meil ei tuleks esitada konkureerivalt hääletamisele mitu ettepanekut. Või tuleks siis formuleerida küsimus selliselt, et me ei hääletaks mitte seda, kas 12. eluaastast on tegemist õigusliku režiimiga, vaid lihtsalt põhimõtet. Meil peab olema selge, millele tuleb vastata ja mida vastus tähendab. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Ma juhin tähelepanu, et mitte keegi assamblee liikmetest ei ole esitanud alternatiivset teksti ei 14 ega 24 aasta kohta. Järelikult, kui praegu viia läbi hääletus, siis ma käsitleksin seda assamblee nõusolekuna, et sisse jääks peale põhimõttelise tsensususe ka 12 aasta tsensus.

Juhataja

Palun, kas küsimus võiks olla selline, nagu selle loeb praegu ette härra Lauri Vahtre?

L. Vahtre

See on kõigepealt küsimus härra Rumessenile. Kas toimkonna esimees on nõus, et formuleerida küsimus niimoodi: kas § 21 lõikes 3 peab olema fikseeritud vanusepiir? Ma arvan, et kõik saavad aru. Kas peab või ei pea?

V. Rumessen

(Ei räägi midagi.)

Juhataja

Palun tähelepanu! Härra Vahtre esitab veel kord oma küsimuse.

L. Vahtre

Küsimus on järgmine: kas § 21 lõikes 3 peab olema asjakohane vanusepiir või ei?

Juhataja

Hääletame. Poolt 15, vastu 14. Reglemendi järgi on otsus langetatud, kuid ma juhin tähelepanu sellele, et täna on vahe juba teist korda ülinapp: küsimus on vaid ühes hääles. Meil on jäänud hääletada veel teine küsimus. Ma loodan, et me jõuame seda teha enne lõunavaheajale minekut.

Palun tähelepanu! Sõna on härra Rumessenil.

V. Rumessen

Ma teen ettepaneku viia läbi alternatiivne hääletus. Esimene sõnastusettepanek kõlab järgmiselt: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele." Teine võimalik sõnastus on esitatud härra Rebase § 4 täiendusettepanekuna: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda ning arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. Igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õigusrikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele."

Alternatiivne hääletus.

Juhataja

Probleem on selge. Palun veel jääda kõnepulti, sest on küsimusi.

K. J. Talve

Selle ettepaneku teises lauses öeldut, et igapähe on õigus saada hüvitust jne., on puhtjuriidiliselt äärmiselt raske tuvastada. Kui ma hingam Tallinnas õhku, siis ma ei tea, kust ma selle kopsuvähi sain. Minu meelest võiks selle lause ära jätta, sest see sisaldub põhimõtteliselt § 12 viimases lõikes, mille järgi kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras.

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kas te olete nõus, et lisada juurde kolmas alternatiiv? See on jätta see paragrahv välja. Nii jääb välja ka see viimane lause, millele praegu juhtis tähelepanu härra Talve. Esimene lause on puhtdeklaratiivne, kuuludes selliselt preambulasse või kuhugi mujale.

V. Rumessen

Aitäh küsimuse eest! Ma ei pea siiski põhimõtteliselt võimalikuks seda välja jätta. Kuna ka komisjonis keegi selle sissejätmist ei vaidlustanud, siis käsitlen seda nii, et komisjon on andnud hääle selle poolt. Ma juhin tähelepanu paljudele ettepanekutele, mis on saabunud selle kohta, et põhiseadusesse on tarvis võtta terviklikku elukeskkonda kaitsev paragrahv. Sellise ettepaneku on teinud härra Tarand ja sellise ettepaneku tegi täna härra Ott Kool.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Kell on 13.58 ja vastata on veel hulga küsimustele. Kõigepealt lepime kokku, et viimane küsija on härra Järlik. Enne vaheajale minekut saab küsimuse esitamiseks sõna härra Tarand. Palun!

A. Tarand

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kas komisjon pani tähele seda vahet, et minu ettepanekus oli pandud kohustus ka üksikisikutele ja füüsilistele isikutele, mitte ainult riigile? See on pikalt mõtlemise asi ja erineb põhimõtteliselt sellest, et kohustada ainult riiki. Kas teil oli sellekohane arutlus või ei? Küsimuse sisu on selles, et minu formuleering kohustas mitte ainult riiki, vaid ka juriidilisi isikuid ja üksikisikuid säilitama elukeskkonda tervena. Ma näen siin olulist vahet. Kas see küsimus oli sellisena komisjonis arutusel?

V. Rumessen

Ma puudutasin juriidiliste isikute küsimust juba oma eelmises ettekandes. Komisjoni seisukoht oli selline, et juriidiliste isikute küsimus ei kuulu selle peatüki kompetentsi. Siin on juttu ainult isikutest, õigustest, vabadustest. See sõnastus, mis praegu on välja pakutud, on komisjonis läbi arutatud ja saanud seal enamuse toetuse.

Juhataja

Suur tänu, härra Rumessen! Kohe algab lõuna. Tuletan meelde, et pärast vaheaega saavad küsimuse esitamiseks sõna härra Sirendi, proua Hänni ja härra Järlik. Rohkem küsimusi esitada ei ole võimalik. Kell saab kohe kaks ja vastavalt meie reglemendile järgneb tund aega lõunavaheaega. Me kohtume taas kell 15.00. Tänan!

Vaheaeg

Juhataja

Vaheaeg on lõppenud. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 36 assamblee liiget. Palun kõnepulti, härra Rumessen! Me leppisime kokku, et kolmel assamblee liikmel on võimalus esitada härra Rumessenile veel küsimusi. Härra Sirendi, palun!

A. Sirendi

Lugupeetud ettekandja! Siin on juttu tervislikust elukeskkonnast. Kas siin mõeldakse ainult looduslikku elukeskkonda, mitte sotsiaalset ning vaimset elukeskkonda? Kas need olid üldse arutuse all või ei olnud?

V. Rumessen

Jah, see oli arutuse all ja just sõna "elukeskkond" üle sai diskuteeritud. Selle all pole mõeldud mitte sotsiaalset, vaid looduslikku keskkonda. Algselt oli meil isegi sõna "loodus" sees, et oleks selgesti mõistetav, millise keskkonnaga on tegemist.

Juhataja

Tänan! Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Austatud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Assamblee liikmete mitmetest ettepanekutest selgub, et me tahame oma põhiseadusesse sisse kirjutada roheline idee ja mõtte, ainult et meil ei kuku see päris hästi välja. Ka esimesele toimekohtule tehti ettepanek sätestada üldosas, et Eesti riik hoiab maavarasid ja maad ning me püüdsime selle ka sõnastada, aga samal ajal tuleb see mõte esile kodanike õiguste ja kohustuste peatükis. Minu küsimus ongi selles, kas me praegu ikkagi ei peaks võtma aega maha, püüdma sünteesida neid erinevaid ettepanekuid ja otsustama, kuidas ja mida kusagil peatükis sätestada. Muidu hakkavad mõtted kogu aeg eri peatükkides korduma. Aitäh!

V. Rumessen

Kui ma õigesti aru sain, siis oli küsimus lihtsalt selles, kas võtta praegu aeg maha. Ma arvan siiski, et praegu me peaksime põhimõtteliselt viima läbi hääletuse nende kahe alternatiivi vahel. Kui me sätestame, et riik kaitseb loodust, tervislikku elukeskkonda ja iga üksikisik on kohustatud sellega arvestama, siis on see automaatselt ikkagi ka inimeste ja kodanike õiguste ja kohustuste peatüki üks koostisosa. Niisuguseid näiteid, kus teatud küsimusi võib paralleelselt käsitleda eri peatükkides, aga erinevatest vaatepunktidest lähtudes, on minu teada päris paljudes põhiseadustes, ka mitmes Eesti põhiseaduses. Ma ei näe selles mingit erilist puudust – muidugi tingimusel, et asi on täpselt

sõnastatud.

Juhataja

Tänan! Viimase küsimuse esitaja on härra Järlik. Ma vabandan härra Sovetnikovi ees, kuid küsimuste esitamine lõpetati enne, kui te jõudsite end registreerida. Vabandan veel kord! Härra Järlik, palun!

R. Järlik

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Selles paragrahvis, mis on praeguse § 27 ja § 28 vahel, on minu arvates kajastatud ühe probleemi kaks täiesti vastaspoolset tahku: ühelt poolt riik kaitseb tervist ja tervislikku elukeskkonda, mis on riigi kohustus, ja teiselt poolt kodaniku õigus saada hüvitust selle eest. Kui piirduksime ainult esimese lausega, siis kuuluks see hoopis mingisse teise peatükki. Kui piirduksime ainult teise lausega, siis kuulub see siia. Kas on võimalik sõnastada seda kuidagi selgemalt, et selle kuuluvus täiesti üheselt mõistetav oleks? Aitäh!

V. Rumessen

Mul on hetkel küllaltki raske teile sõnastuse kohta vastata. Küsimus on praegu ikkagi selles, millised on üksikisiku õigused juhul, kui keskkond on saastatud. Sellel üksikisikul on omad õigused ja riigil on vastavad kohustused. Kui me lahutame need mõisted eri peatükkidesse, siis jääb see omavaheline seos väga ebaselgeks ja uduseks. Ei ole ju midagi katki, kui selles peatükis on siiski sees ka riigipoolne kohustus. Ma saan täiesti aru sellest vastuväitest, et seal, kus on öeldud, et igaühel on õigus saada hüvitust tekitatud kahju eest, pole praegu käsitletud vastavat mehhanismi. Siia tasuks edaspidi ehk veel midagi lisada, näiteks "seaduslikus korras" või midagi sellist – see ei ole välistatud. Küsimus on aga põhimõttes: komisjoni arvates peaks ka looduskaitse paragrahv olema fikseeritud põhiseaduses. Kogu küsimus on praegu selles.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Küsimusi küll rohkem ei ole, kuid selleks, et sõnavõtte oleks samuti vähe ja et oleks selge, mida me hääletame, palun härra Rumessenil selgitada, milles on siiski kahe alternatiivse variandi vahe. Praegu võib aru saada ka nii, et ekspert Rebane on nõus sellega, kui lisatakse ka sulgudes olev tekst. Sellisel juhul on erinevus ainult selles, et ekspert Rebase tekstis on juurde pandud sõnad "ning arendab (mõeldud on riiki) majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda." Kas see on asi, mida me nii kaua oleme arutanud ja mida me nüüd hakkame põhiküsimusena hääletama?

V. Rumessen

See on nende kahe alternatiivvariandi ainuke sisuline erinevus ja kui Rebase sõnastuses on sulud, siis tegelikult võiks need siit ka ära võtta ja käsitleda seda ühe tervikliku lõiguna.

Juhataja

Niisiis, oleme tematoimkonna ettepanekul arutanud siia maani seda, kas põhiseaduse peatükis

pealkirjaga "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" peaks olema järgmine tekst: "Riik arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda."

V. Rumessen

Ma vabandan, aga see on praegu ainult üks alternatiivide hääletamise aspekt. Kuna on esitatud ka mitmeid teistsuguseid arvamusi, siis ma juhiksin tähelepanu sellele, et ilmselt tuleks meil kohe hääletada põhimõtteliselt, kas paragrahv sellises sõnastuses, nagu see on esitatud enne § 28, kus on juttu loodusliku ja tervisliku elukeskkonna mõistest, üldse jääks põhiseadusesse. Ma ei ole tegelikult ka mitte selle vastu, kui hääletamisele läheks härra Hallaste esitatud alternatiiv, et sellist paragrahvi ei ole põhiseaduses üldse vaja. Siis oleks toimkonnal selge, mida me peame edaspidi tegema.

Juhataja

Enne kui avame sõnavõttud, palun formuleerida need ilmselt siis konkureerivad variandid, mida toimikond soovib selles küsimuses hääletusele panna.

V. Rumessen

Toimikond soovib kõigepealt panna hääletamisele põhimõtte, kas põhiseaduses peab olema paragrahv, mis käsitleb inimese õigust tervislikule elukeskkonnale. Kui see hääletus annab positiivse tulemuse, siis teen ettepaneku panna hääletusele alternatiivne sõnastus, mis sisuliselt taandub sellele, kas assamblee peab vajalikuks, et selles paragrahvis oleks sõnastatud mõte, et riik arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda, sest selles on praegu alternatiivide vahe.

Juhataja

Täna, härra Rumessen! On kaks sõnasoovijat. Härra Tarand, palun!

A. Tarand

Lugupeetud juhataja! Mul on üks märkus Rebase formuleeringu kohta. Nimelt, kui seda võtta tõesti nii, nagu kirjas on, siis läheb see termodünaamika teise printsiibi vastu ja on selles mõttes looduseaduste vastu ja üpris ohtlik. Tähendab, loomulikult on võimalik tõlgendada lõdvemalt, aga minu märkuse mõte on, et me hääletaksime seda, mis ette pandi: põhimõtet, kas looduskaitse läheb sisse. Formuleeringu jätaksime aga veel lahtiseks, et siis ehk sõnastada kogu see lugu vastuvõetaval kujul. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Juhatus otsustas, et viimane sõnavõtja on proua Hänni. Sõna saab Lauri Vahtre. Palun!

L. Vahtre

Austatud assamblee! Minu arvates ei väljendunud härra Rumessen päris täpselt, kui ta ütles, et kõigepealt peaksime panema hääletusele põhimõtte, kas igal inimesel on õigus tervislikule elukeskkonnale. Sellisel kujul pole seda toimikonnas läbi arutatud, pigem vastupidi. Kui sätestada inimese õigus tervislikule elukeskkonnale, siis võiks iga kodanik minna ja keelata ära näiteks bussiliikluse Tallinnas. Seda esiteks. Teiseks, siin juhiti tähelepanu professor Rebase redaktsiooni

vastuolulisusele ja see annab ka sellele ettepanekule oma värvingu. Ma arvan, et me saame võrdselt konkureerima panna siiski kolm selget varianti. Kui teil on see paber ees, siis esiteks nii, nagu see on vasakul üleval, teiseks nii, nagu see on paremal keskel, ja kolmandaks see, et mitte midagi ei ole. See on minu ettepanek.

Juhataja

Tänan, härra Vahtre! Härra Käbin, palun!

T. Käbin

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et igäihe õigus tervislikule keskkonnale on nii tähtis, et see tuleb fikseerida ka põhiseaduses. Ja kui arutleda sõnastuse üle, siis peaksime tõenäoliselt jääma sellise või lähedase sõnastuse juurde, mis on antud rahvusvahelistes aktides inimõiguste kohta. Mis puutub aga riigi kohustusse tagada tervislik keskkond, siis ma julgeksin väita, et see on sovetlik lähenemine. Kui me läheme edasi privatiseerimise suunas, tõeliste omanike suunas, siis on ju omanikud need tootjad, kes peavad garanteerima, et tootmine ei ohusta keskkonda – seda ei tee mitte riik. Nii et riigile ei tule siin mingil juhul sellist kohustust fikseerida. Tänan!

Juhataja

Tänan! Härra Kask, palun!

P. Kask

Austatud assamblee liikmed, mäletatavasti rääkis üks ekspert ühel õhtusöögil meile loo sellest, kuidas maailma riigid on põhiliselt jaotatud nelja eri tüüpi. On selliseid, kus kõik see, mis pole seadusega keelatud, on lubatud, ja on selliseid, kus see, mis seadusega pole lubatud, on keelatud. On ka selliseid, kus see, mis on seadusega keelatud, on ikkagi lubatud, ja on selliseid – sinna kuulub ka see, kust meie tuleme –, kus isegi see, mis seadusega on inimesele lubatud, on tegelikult keelatud. Siia juurde kuulub see mõte, et me võime kirjutada küll põhiseaduse järgi, et Eesti Vabariik on paradiis, kus elu on lausa väga ilus ja kena, aga ma arvan, et kui me sellele liiga lähedale läheme, siis kaotab see põhiseadus oma tegeliku mõtte ja eesmärgi. Selle tõttu ei ole ma selle sätte sisselülitamise poolt, ehkki olen kogu aeg meelsasti teinud koostööd rohelistega ja jagan nende mõtteviisi. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Viimane sõnavõtja on proua Hänni. Palun!

L. Hänni

Austatud kolleegid, soov saada põhiseaduslikke garantiisid Eesti loodusele on igati mõisteta, kui me arvestame oma praegust olukorda. Ka esimeses töögrupis koorus see soov juba preambula arutamisel väga selgelt välja ja kui te olete preambulat tähelepanelikult lugenud, siis märkate, et 1938. aasta põhiseadusega võrreldes on lisandunud mõte, et Eesti riik peab olema kaitseks ka Eesti maale ja rahvale. Peale selle arutas esimene toimkond härra Ivar Raigi ettepanekut võtta sisse säte, mis garanteeriks Eesti maa ja loodusvarade säilimise. Üsna üksmeelselt toetati ka seda mõtet ja lisati

§ 6, kus on kirjas, et maa ja teised Eesti Vabariigi territooriumil asuvad loodusvarad on Eesti rahvuslik rikkus, seadus tagab nende säästliku kasutamise. See säte annab meie meelest garantii, et iga Eesti Vabariigis vastuvõetav seadus peab arvestama Eesti looduse, Eesti maavarade ja rahvusliku rikkuse säilimise huve. Ehk annab sellesse sättesse kirjutada sisse veel mõtte, et seadusandlus peab tagama ka tervisliku keskkonna Eesti inimestele. Sel juhul pääseksime lahti sellest umbsõlmest, et hakkame kodanike põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste peatükki sisse kirjutama riigi kohustusi. Nii et kui me praegu hääletame alternatiivi, et ettepanud sõnastused välja jätta, siis ei tähenda see ometi seda, et me põhiseadusest peaksime välja viskama väärt mõtte kaitsta seadustega Eesti loodust ja maavarasid. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Me saame hakata hääletama. Härra Rumessen, kas hääletamist võib korraldada sellel viisil, nagu kolleeg Lauri Vahtre ette pani, ja nimelt nii, et konkureerivalt pannakse hääletamisele kolm varianti? Esimene on tekst, mis on toimkonna poolt välja jagatud aruande eelviimasel lehel: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda, igapähe on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele." Teine variant on tekst, mida soovib ekspert Rebane ja kus on juures sõnad "riik arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda." Kolmas variant on, et kodanike põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste peatükis seda küsimust ei reguleerita. Härra Rumessen, kas olete nõus?

V. Rumessen

Nõus.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, teeme kõigepealt kohaloleku kontrolli ja siis hääletame konkureerivalt. Kohaloleku kontroll. Kohal on 44 assamblee liiget. Konkureerivalt lähevad hääletusele kolm varianti, mis ma teile ette lugesin.

Esimene küsimus. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis on paragrahv sõnastatud nii nagu esimene paragrahv toimkonna poolt välja jagatud aruande eelviimasel leheküljel: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda, igapähe on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele"? Hääletame. Poolt 26.

Teine küsimus. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis oleks ekspert Rebase soovitatud paragrahv järgmise tekstiga: "Riik kaitseb loodust, tervislikku elukeskkonda ning arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. Igapähe on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele"? Hääletame. Poolt 10.

Kolmas hääletamine selles voorus. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" ei sätestata neid küsimusi, mida väljendasid esimeses ja teises variandis ettelõetud tekstid? Hääletame. Poolt 16.

Esimeses voorus on välja langenud variant nr. 2 ja teises voorus konkureerivad omavahel nr. 1 ja nr. 3.

Esimesena panen hääletusele variandi nr. 1. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis on paragrahv, mille tekst on teile esitatud toimkonna aruande eelviimasel lehel kõige esimese paragrahvina? Hääletame. Poolt 23.

Konkureerivalt hääletame varianti nr. 3. Kes on selle poolt, et neid küsimusi reguleeriv tekst jääb põhiseaduse II peatükist välja? Hääletame. Poolt 16.

Teises voorus on võitnud variant nr. 1 ja assamblee on väljendanud seisukohta, et II peatükis peaks olema paragrahv, mille mõtet väljendab toimkonna poolt esitatud aruande eelviimasel lehel esimeses paragrahvis olev tekst. Kas teise teematoimkonna põhiküsimused, mida sooviti hääletada, on sellega ammendunud? Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Kuna keegi ei vaidlustanud § 33, millest mul toimkonna esimehena on kahju, siis rohkem toimkonnal ettepanekuid ei ole. Ma juhtisin oma sõnavõttus tähelepanu, et § 33 on toimkonna ettepanekul välja jäetud ja kuna täiskogu seda aktsepteeris, siis see praegu niimoodi jääbki.

Juhataja

Täna! Ma juhin kõigi tähelepanu sellele, et neid muudatusi, mida assamblee peab vajalikuks aluseks võetud teksti tuua, on võimalik edasi arutada ka kolmandal lugemisel, kui parandustesse parandusi tehakse. Kolmas toimkond, palun! Härra Hallaste!

I. Hallaste

Aitäh, austatud juhataja! Kolmandal toimkonnal ei ole oma peatükist täna midagi hääletusele panna, sest kõik vanad probleemid on läbi hääletatud ja uued probleemid, mis tekivad seoses täna kella kaheks laekunud parandusettepanekutega, ei ole hääletusvalmis. Küll aga on meil juhatusele esitatud üks apellatsioon seoses preambula hääletusega, kuid ilmselt oleks selle juurde mõistlikum asuda pärast kõiki teisi hääletusi. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Neljas toimkond. Härra Kask, palun kõnepulti!

P. Kask

Kallid kolleegid, meie toimkond esitas teile täna 4. novembriga dateeritud teksti IV ja IX peatüki kohta. Need on meie toimkonna peatükid ja kogu selles tekstis on ainult üks lahtine ots, mille me täna peaksime läbi hääletama. See on § 44 esimene lause, mis puudutab riigivanema volituste pikkust. Ühe variandi järgi valitakse riigivanem ametisse neljaks ja teise variandi järgi viieks aastaks. Seda küsimust arutades langesid toimkonna hääled täpselt pooleks ehk 3 : 3.

Argumendid, mis toodi, on lühidalt järgmised. Need, kes pooldasid nelja aastat, arvasid, et riigivanema ja Riigikogu valimised peaksid olema küll ajalise nihkega, aga see nihe peaks olema

alati ühesugune. Ja isegi kui Riigikogu ennetähtaegsed valimised peaksid seda nihet muutma, ei muutuks see ometi kogu aeg liiga kiiresti, kärmesti. Kui riigivanema volituste pikkus on viis aastat, siis muutub see nihe nimelt kogu aeg, iga Riigikogu valib riigipea erineval ajal ja mõni Riigikogu ei saa üldse valida. Muidugi koos valijameestega, nagu me eelmisel korral hääletasime. Need, kes pooldasid viit aastat, pidasid silmas eelkõige seda, et neli aastat on riigivanemale natuke liiga lühike tähtaeg, ja arvasid, et riigivanema valimised ja tema volituste tähtaeg peaks üldse elama nagu omaette elu. Üks toodud argument, mis minu arvates ei ole pädev, oli see, et nendel valimistel on just vaja faasinihet, et siis ei oleks riik kunagi ühekorraga ilma Riigikogu ja riigipeata. Viieaastane tsükkel ei ole aga vahend selle saavutamiseks, sest seda saab veel paremini korraldada nelja-aastase tsükliga, tehes lihtsalt faasinihke nii, et näiteks riigivanem valitakse alati mingisuguse ajavahemiku järel pärast seda, kui Riigikogu on kokku astunud. Selles küsimuses minu mälu järgi rohkem argumente ei esitatud. Probleem oleks tähtsam siis, kui meil oleks tegeliku poliitilise võimuga president. Kui me aga järgime parlamentaarset mudelit, siis, nagu on hästi teada, töötavad ka monarhiad väga hästi ja see, kes on riigivanem ja millal teda valitakse, on suhteliselt teisejärguline küsimus. Sellised on argumendid ja ettepanek on avada diskussioon ning hääletada kahte varianti: kas neli aastat või viis aastat. Tänan!

Juhataja

Tänan! Palun jääda pulti, teile on küsimusi. Küsimused palun esitada §-s 44 kajastuva probleemi kohta, millest rääkis härra Kask. Esimesena saab küsimuse esitamiseks sõna härra Saatpalu. Palun!

V. Saatpalu

Kas komisjonile laekus ka ettepanekuid sätestada kuus või seitse aastat, kui me olime otsustanud võrdlemisi nõrga presidendi või riigivanema kasuks?

P. Kask

Ei mina ega härra Uluots ei mäleta, et selliseid ettepanekuid oleks laekunud.

Juhataja

Tänan! Härra Hallaste!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kui me kuulasime väliseksperte, siis härra Shugart rõhutas, et kõigis presidentaal-parlamentarsetes süsteemides on see nihe olemas. Ta luges üles riigid – Soome, Island, Portugal, Austria, Prantsusmaa, Bulgaaria – ja ütles, et igal pool on presidendi ja parlamendi valimisel faasinihe. Prantsusmaal näiteks on parlament valitud viieks aastaks, president seitsmeks. Kas te oskate nimetada riike, kus selline nihe puudub ning president ja parlament valitakse üheks ajaks ja kus kuni esimeste ennetähtaegsete parlamendivalimisteni võib olla nii, et ühel hetkel on laiali saadetud parlament ja presidenti ka ei ole? Aitäh!

P. Kask

Ma kõigepealt täpsustan termineid. Riigid, mida härra Hallaste nimetas, on härra Shugarti terminoloogia järgi peaminister-presidentlikud või siis ka poolpresidentlikud. Need on riigid, kus kabinetilt nõutakse usaldust ja kus lisaks presidendile on olemas ka peaminister. Presidendil on seal siiski teatud võim ja ta on rahva poolt otse valitud. Küsimus oli, kas nende riikide hulgas on selliseid, kus parlamendi ja presidendi volituste aeg langeb kokku, või on kõikidel puhkudel olemas faasinihe. Jällegi, faasinihe ei ole õige. Faasinihe tähendaks seda, et periood on mõlemal võrdne, aga faas on nihutatud. Ja see faas on konstantne. Tavaline on, et neis riikides valitakse president pikemaks tähtajaks kui parlament ja see on just asi, mida härra Shugart meile ei soovitanud, ehkki tal ei olnud vist tuua konkreetset näidet. Meie oleme aga praegu parlamentaarsüsteemi raames ja mul puuduvad andmed selle kohta, kui pikaks perioodiks valitakse president parlamentaariikides. Kuna seal on presidendi ja parlamendi vaheline side tugevam kui peaminister-presidentlikus riigis, siis oletatavasti on volituste ajad võrdsed.

Juhataja

Täna! Juhatus otsustas, et viimane küsija on härra Velliste. Sõna küsimuse esitamiseks on härra Kaalepil. Palun!

A. Kaalep

Ma tahaksin küsida seda, miks ei ole neljas toimkond esitanud hääletamiseks § 45. Seal on toodud kogu selle peatüki kõige kummalisem mõte, mis kindlasti arutamist vajaks – nimelt see valijameeste kogu, mis minu meelest on võrreldav antiikmütoloogia kimääriga: pea on lõvilt, keha kitselt ja saba maolt. See vajab ilmtingimata arutamist ja hääletamist.

P. Kask

Seda küsimust hääletasime juba eelmisel nädalavahetusel. Meil oli välja pakutud kolm alternatiivi: kas parlament, valijameeste kogu või rahvas. Ja häälteenamuse sai just see variant, mis praegu on tekstis kirjas. Sellel on olemas oma prototüübid (nt. Saksamaal) ja teatud mõttes oli see kompromissvariant kahe äärmuse vahel. Toimkonnas ei pidanud keegi vajalikuks sellest lahendusest veel midagi hääletamisele panna. Praegune tekst vastab selle hääletuse tulemusele ja toimkond jäi üksmeelselt nõusse sellise sõnastusega, mis on välja pakutud. Arutusel oli küsimus, kui palju neid valijamehi lisaks Riigikogu liikmetele on, kas sätestada täpne arv ja kui suur see arv on. Otsustati, et sätestatakse selle arvu alampiir, arvestades, et Riigikogu, kes seadust vastu võtab, sellest alampiirist niikuinii palju kõrgemale ei pürgi, sest ta tahab ikkagi võimalikult palju ise otsustada, mis on loomulikult iga subjekti taotlus.

Juhataja

Täna! Viimane küsimuse esitaja on härra Velliste. Palun!

T. Velliste

Härra juhataja! Härra ettekandja! Kas te oma toimkonnas olete kaalunud võimalust, et Riigikogu

koos valijameestega lahendaks küsimuse nii, et valimised toimuksid alati Riigikogu tähtaja lõpul, teiste sõnadega, et riigivanem valitakse järgmise Riigikogu ajaks – ei valita mitte endale, vaid tuleviku tarvis? Tänan!

P. Kask

See küsimus, kuidas valimisi sünkroniseerida, s. t. kas enne riigivanem ja siis Riigikogu või vastupidi või mõlemad ühekorraga, on läbi arutamata. Loogiline lahendus oleks aga küll vastupidi, et kui Riigikogu on valitud, siis ta valib oma volituste ajaks ka riigivanema. Oleks väga ebatavaline, kui eelmine Riigikogu valib järgmise volituste ajaks riigivanema. Sellest lihtsalt tekib veel üks konflikti võimalus, mida iseenesest vaja ei ole.

Juhataja

Suur tänu! Küsimused on lõppenud. Aitäh, härra Kask! Esimesena saab sõna härra Taagepera. Palun!

R. Taagepera

Lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee! Nagu Peet Kask mainis, ei ole see valimiste ajavahemik parlamentaarse korra juures nii kriitiline. Üldiselt ma soovitaksin aga siiski nelja aastat, lootuses, et iga Riigikogu saaks valida riigivanema, mis kindlustaks maksimaalse koostöö nende kahe instantsi vahel. Kui teiseks variandiks oleks mingi pikem aeg, ütleme, neli aastat Riigikogus ja, nagu Saatpalu mainis, seitse aastat kestvad riigipea volitused, siis tuleks rohkem mängu see argument, et riigipea esindab pidevust. Nelja ja viie aasta vahel aga pidevuse seisukohalt tõesti suurt vahet ei ole, mistõttu püsivuse kandjana ei ole riigivanemal mõju ka viie aasta puhul ja argumendid langevad pigemini nelja aasta kasuks.

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõttud kohalt. Palun, härra Raig!

I. Raig

Ma tänan! Tahaksin jätkata härra Taagepera mõtete juurest, et neljal ja viiel aastal suurt vahet ei ole. Assambleel tasuks kaaluda seda – ma ei tea, kuidas see on võimalik protseduuriliselt –, et võtta hääletusele kuue- või seitsmeaastane presidendiperiood, sest lõppude lõpuks tuli see ettepanek ju võrdlemisi ootamatult, et presidendi valivad valijamehed. Näiteks poolpresidentiaalsel Prantsusmaal valitakse president seitsmeks aastaks ja puhtparlamentaaarses Itaalias samuti seitsmeks aastaks, Mehhikos kuueks aastaks jne. Ma isegi ei oska ütelda, kus siis valitakse ta viieks aastaks, ja sellepärast teen ettepaneku panna ühe alternatiivina veel hääletamisele ka näiteks seitse aastat. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Ma soovin siiski teha ühe märkuse. Oleks väga soovitatav, et assamblee liikmed esitaksid oma ettepanekud toimkonnale, siis saab toimkond need läbi vaadata ja kas heaks kiita või esitada apellatsioon. Tänan! Sõna saab härra Sulev Vahre. Palun!

S. Vahtre

Austatud assamblee liikmed! Ma tahaksin siiski ütelda paar sõna § 45 kohta. Minu arvates ei ole selle tekst praegu päriselt selline, mille poolt või vastu eelmine kord hääletati. Hääletati valijameeste kogu küsimuses, aga minu arusaamine valijameestest on siiski teistsugune. Mulle tundub, et siin tekstis ei ole tegu mitte valijameeste koguga, vaid see on sõnastatud samuti nagu 1937. aasta põhiseaduses. Siis oli ka analoogiline asutus ja seda nimetati valimiskoosolekuks. Valijamehed on siiski need, kes lähevad valima teatud kindla kandidaadi eest ja kes on selle teadmisega valitud ka rahva poolt. See kogu, mis praegu siin on, ei ole minu arusaamise järgi üldse valijameeste kogu. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Me arutame § 44 lõiget 1, kus on kaks alternatiivi: neli aastat ja viis aastat. Kui on võimalik, palun ka sõna võtta sellel teemal. Härra Adams, palun!

J. Adams

Ma tänan! Kõigepealt siiski kaks lauset härra Vahtre püstitatud teemal. Valijakoosoleku kompositsioon ei ole ilmselt lõplikult läbi mõeldud, seda on vaja veel edasi mõelda. Nüüd aga ametiaegadest. Ivar Raig küsis, kus on viis aastat. Viis aastat on näiteks Saksamaal, kus Bundestag valitakse samal ajal maksimaalselt neljaks aastaks. Toetan väga ametiaja erineva kestuse määramist. See oleks täiesti sobilik sellisesse riigivõimu konstruktsiooni, kus riigivanem ei ole mitte võimukandja, vaid riigi ühtsuse kandja, riigi esimene ametnik. Ja arvatavasti võib oletada, et puhtpraktilises riigijuhtimises on ka kasulik, kui nii-ütelda ametisoleku lõpumeeleolude aeg ei hakkaks kokku langema või kui seda saaks vältida.

Juhataja

Tänan! Härra Uluots!

Ü. Uluots

Lugupeetud kolleegid, ma esinen praegu neljanda toimkonna liikmena, kes on presidendiküsimusega päris tõsiselt tegelenud. Milles on praegu põhjus? Ma tahaksin antud momendil toetada härra Taagepera ja härra Raigi. Kuue- ja seitsmeaastane tsükkel ei tulnud kõne alla, kuni ei olnud ära otsustatud, kuidas valitakse president, ja pärast selle otsustamist on meie reaktsioon lihtsalt hilinenud. Loogiline oleks olnud, et pärast selle otsuse tegemist oleks tulnud ettepanekud kuus kuni seitse aastat, aga ma ütlen, et see reaktsioon on hilinenud, ja võib-olla oleks täna siiski kasulik, kui toimkond saaks uusi ettepanekuid, näiteks härra Raigi käest, härra Taagepera käest. Me vaataksime toimkonnas need läbi ja hääletaksime hiljem läbi. Isiklikult ütlen küll niimoodi, et mind rahuldab ka viieaastane valitsemise aeg.

Juhataja

Suur tänu, kolleegid! Sõnavõttud on sellega lõppenud. Toimkonna esimees on härra Kask. Härra

Kask, kas me hääletame küsimust nii, nagu te ette panite ja nagu aruandes kirjas on?

P. Kask

Tänan! Austatud assamblee liikmed, mul ei ole volitusi, et seda hääletust ära jätta. Teisest küljest, ega see tulemus ei ole niikuinii lõplik. Kui tehakse ettepanek seitsme aasta kohta – ja see juba tehti –, siis tuleb see veel eraldi arutusele. Me võiksime täna, kuna arutus on juba toimunud, ju siiski hääletada ja minna edasi. Ja leppida sellega, et see hääletus kehtib siis ainult nelja ja viie aasta puhul, tulemus ei ole lõplik. See ei tähenda, et seitse aastat ei võiks tulla. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Asume hääletama. Probleem on §-s 44. Hääletame konkureerivalt kahte ettepanekut.

Esimene küsimus: kes on selle poolt, et riigivanem valitakse ametisse neljaks aastaks? Hääletame. 15 häält.

Teine küsimus: kes on selle poolt, et riigivanem valitakse ametisse viieks aastaks? Hääletame. 28 häält.

Assamblee väljendas seisukohta, et riigivanema volitused peaksid kestma viis aastat. Sellega on hääletatud neljanda toimkonna need põhiküsimused, mida sooviti täna hääletada. Viies toimkond – riigikaitse. Härra Tupp, palun!

E. Tupp

Lugupeetud juhataja! Paar tundi enne kontrollaja lõppu laekus Põhiseadusliku Assamblee liikmelt Ants Ermilt viienda toimkonna X peatüki redaktsioon, mida võiks praktiliselt nimetada uueks peatükiks. Sellepärast ei pea me enne, kui see ei ole toimkonnas läbi arutatud, õigeks teemat käsitleda. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Kuues toimkond – kohus, Riigikontroll, riigikantsler. Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Kuuendal toimkonnal on samasisuline teade ette kanda. Kõik parandus- ja täiendusettepanekud, nii palju kui neid on laekunud, laekusid täna vahetult enne määratud kellaaega ja toimkond planeerib oma järgmise koosoleku homme kella poole kümneks hommikul. Selle järel oleme valmis avaldama toimkonna seisukohti nendes küsimustes.

Juhataja

Suur tänu! Seitsmes toimkond – kohalikud omavalitsused. Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Meil ei ole midagi hääletamiseks välja pakkuda. Me oleme mingisugusele kokkuleppele jõudnud. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Saatpalu! Lugupeetud kolleegid, selle päevakorrapunkti raames lubasime asuda

hääletama ka apellatsioonide. Ma palun üks minut teie tähelepanu! Juhatus peab korraldama nõu, kuidas me selle tööga peale hakkame. Palun saalist mitte lahkuda!

Lugupeetud kolleegid! Juhatus on seisukohal, et kõiki apellatsioonide ilmselt polegi võimalik täna hääletada ja seda põhjusel, et meil ei ole ees lõplikku teksti, mis kajastaks tänase arutelu tulemusi. Ilmselt on lugu nii, et üks või teine apellatsioon on tänaseks välja kujunenud ega sõltu enam sellest, milliseid muudatusi järgnevalt teksti sisse viiakse. Sellepärast on juhatusel järgmine ettepanek, mida palun aktsepteerida: apellatsioonide käigus vaadata täna läbi need küsimused, mille läbivaatamist taotlevad teematoimkonnad ja apellatsioonide esitaja, tehes seda klausliga, et apellatsioonide läbivaatamist jätkatakse nädala pärast. Ma palun kõnepulti uuesti esimese toimkonna juhi härra Salumi.

Lugupeetud härra Salum! Lugupeetud kolleegid! Juhatusel on laekunud apellatsioon kolleeg härra Toomas Korgilt. Samuti on laekunud apellatsioon seoses esimese toimkonna küsimustega kolmandalt toimkonnalt, härra Hallastelt ja härra Kohalt. Ma loodan, et need apellatsioonid on üle antud ka härra Salumile, võib-olla on teisigi apellatsioonide. Arutame, milliseid me hakkame täna hääletama. Palun, härra Salum!

V. Salum

Täna Hallaste käest minu kätte apellatsioonide laekunud ei ole.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, sel juhul on vajalik need apellatsioonid kõigepealt teatavaks teha. Mul on selline ettepanek, et mitte juhatus ei loe neid ette, vaid et me esimesena anname sõna härra Toomas Korgile, kes loeb ette esimese apellatsioonide ja vajaduse korral selgitab seda. Härra Salum, suur tänu teile! Härra Kork, palun!

T. Kork

Lugupeetud kolleegid ja eriti esimese toimkonna juht! Ma loen apellatsioonide ette. Palun panna hääletusele esimese toimkonna ettepanekute tabelist nr. 23 alljärgnev ettepanek, mille on esitanud assamblee liikmed Adams, Kama ja Kork, kuna toimkond pole esitanud arvestatavaid argumente eelnõus oleva teksti vajalikkuse kohta just nimelt põhiseaduses. Nii, toimkonna poolt on 8. novembril esitatud tekstis §-d 7, 8 ja 9 muudetud §-deks 8, 9 ja 10. Seetõttu palun hääletamisele panna §-de 8, 9 ja 10 väljajätmine Eesti Vabariigi põhiseadusest. Kui me vaatame tabelit ja vaatame paragrahve, siis need puudutavad ettepanekut jätta põhiseadusest välja Eesti riigivärvid, lause "Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus", mida ta niikuinii teeb. Teen ettepaneku jätta põhiseadusest välja riigihümni pealkiri ja pealinna määramine. Lugupeetud kolleegid, need ettepanekud on tehtud härrade Adamsi, Kama ja minu poolt täiesti eraldi, iseseisvalt, igapähe poolt. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Me leppisime kokku niimoodi, et täna hääletame neid apellatsioone, mille hääletamiseks on valmis nii apellatsiooni esitaja kui ka toimkond. Apellatsioon on teatavaks võetud ja arvele võetud. Härra Salum, kas me asume hääletama, andes teile muidugi enne sõna?

V. Salum

Ma ei tea, kuidas reglement lubab, s. t. kas toimkonna juht võib ainuisikuliselt otsustada. Me ei ole toimkonnaga neid apellatsioone ühiselt läbi vaadanud.

Juhataja

Küsimus on töö organiseerimises. See küsimus on läbi hääletatud ka toimkonna poolt, see on ju fikseeritud tabelis. Probleem on vaid selles, kas hääletamine toimub täna või nädala pärast ja selles küsimuses te olete kindlasti volitatud vastama. Palun, täna või nädala pärast?

V. Salum

Hääletame täna.

Juhataja

Täna! Kõigepealt on sõna härra Salumil. Apellatsioon on tehtud teatavaks, nüüd selgub teematoimkonna seisukoht. Palun!

V. Salum

Kõigepealt küsimus: kellele tuleb apellatsioonid esitada? Kas Põhiseadusliku Assamblee juhatusel ja me saame töö käigus teada, et on esitatud apellatsioon, või tulevad need apellatsioonid toimkonna kaudu? Praegu ei ole meile tulnud rohkem ettepanekuid kui härra Taageperalt. See on täiendusettepanek. Aga ühtegi apellatsiooni ei ole meie toimkond näinud, nii et kuidas assamblee otsustab. Tulevad nad otse juhatusel või toimkonna kaudu?

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, ma juhin teie tähelepanu sellele, et ettepanek apelleeritakse alati teise organi ees: märkus on ju toimkonnale tehtud, kuid seda pole arvestatud. Küll aga oleks mul selline palve, et apellatsioonidest informeeritaks samaaegselt juhatusel ka teematoimkonda. See hõlbustaks märgatavalt meie tööd. Ma palun kõigil seda teha. Härra Salum, palun läheme sisuliselt probleemi juurde, mida me hakkame täna hääletama.

V. Salum

Härra Korgi apellatsioon puudutab § 8, § 9 ja § 10, s. o. Eesti riigivärve, riigihümni, Eesti Vabariigi pealinna. Paragrahvi 11 kohta ei olnud vist apellatsioone. Ma arvan, et need paragrahvid on meie viimase parandatud teksti numeratsiooni järgi. Probleem ei ole keerukas, võime läbi hääletada paragrahvhaaval.

Juhataja

Täna, härra Salum! Juhatus otsustas, et kõneks saab sõna veel härra Runnel ja sõnavõtuks kohalt härrad Kama ja Adams. Härra Runnel, teil on sõna. Palun!

H. Runnel

Kallid kolleegid! Ma võib-olla päris täpselt ei saanud kõigist põhjendustest aru, aga mulle jäi meelde, et toimkond ei ole piisavalt põhjendanud nende paragrahvide sissevõtmist. Meil ei ole võib-olla aega kõiki nii põhjalikult põhjendada, aga üks punkt, mis puudutab hümni küsimust, on olnud ehk kõige teravamalt vaidluse all ja ma põhjendaksin selle sissevõtmist põhiseadusesse. Me mäletame, et ka Eesti ajal oli hümni ümber väga palju vaidlusi ja kuna meil on praegu kohutavalt kiire ja raske aeg ning eesti rahvas ei ole ühtegi teist laulu rasketel aegadel sünnitanud, siis ei ole mõeldav, et teeksime kroonu käsu korras ühe parema, kui on see, mida on rasketel aegadel lauldud ja millega me oleme oma vabadusvõitlust pidanud. Et tõkestada tarbetuid, kiireid hümni ümbertegemise algatusi, pean ma vajalikuks soovitada seda siiski säilitada põhiseaduses, teistest ma ei räägi. Aga võib-olla mõned ulatuslikumad apellatsioonid, mis esitatakse, tasuks siiski lükata järgmise nädala peale, sest meie toimkond töötab. Näiteks me oleme välja töötanud selle preambula ajaloolise osa. Ma püüdsin sõnastada väga lühidalt juba töö käigus ja ma loeksin ette, et siis hiljem otsustada: Eesti riiki pole olnud, aga meil on mõte tulnud, et ta ikka praegu loome, tulevikus maha joome.

Juhataja

Täna, härra Runnel! Kohalt saavad sõna härrad Kama ja Adams. Härra Kama, palun!

K. Kama

Ma tahan natuke täpsustada. Nimelt, minu tehtud ettepanek ei olnud päris täpselt see, millest rääkis härra Kork. Paragrahvide numeratsioon on muutunud. Minu tehtud ettepanek ei sisaldanud selle paragrahvi väljajätmist, mis räägib riigivärvidest, vaid puudutas kolme paragrahvi: need on siis hümn, pealinn ja iseseisvuspäev.

Juhataja

Suur tänu! Ma palun, et enne, kui Adams saab sõna, härra Kork kommenteeriks, mida peetakse silmas. Ja ma juhin kõigi tähelepanu sellele, et lisatud ettepanekute, märkuste läbivaatamise tabelis kolmandal leheküljel on samuti kirjas §-d 7, 8, 9. Härra Kama selgitas, et silmas peetakse hoopistükkis § 9, § 10 ja § 11. Kuidas on õige, härra Kork?

T. Kork

Lugupeetud juhataja! Mina tegin ettepaneku välja jätta nimelt need kolm paragrahvi, millest ma enne rääkisin. Ja rõõmsa üllatusena ma leidsin kolmanda lehekülje 23. punkti alt, et täpselt sama ettepaneku on teinud ka härrad Adams ja Kama. Ma ei ole neid ettepanekuid oma silmaga näinud, ma rääkisin sellest samast 23. punktist. Aitäh!

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Niisiis peab härra Kork endiselt silmas § 7, § 8, § 9 ja § 10 ning see on härra Korgi apellatsioon, mitte härra Korgi, härra Adamsi ja härra Kama apellatsioon. Härra Adams,

palun!

J. Adams

Minu ettepanek, mida toimkond ei arvestanud, oli täpselt samasugune nagu härra Kamal: jätta välja paragrahvid, mis käsitlevad hümn, pealinna ja iseseisvuspäeva, kuid säilitada tingimata paragrahv, mis räägib riigivärvidest – seda enam, et see paragrahv on traditsiooniline, see on sõna-sõnalt üle toodud 1938. aasta põhiseadusest. Kolme paragrahvi väljajätmise põhjendus on selline. Tähendab, need on asjad, mida saab otsustada Riigikogu ühekordsete otsustega: ei hümn, pealinn ega iseseisvuspäev ei vaja tulevikus omaette seaduse väljatöötamist ja sellepärast ei ole mõtet põhiseadust nende väga õigete asjadega paisutada.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Segadus on kindlasti tekkinud ka sellest, et parandusettepanekute, märkuste tabel ei kajasta tegelikku olukorda. Selleks et meie aeg ei läheks raisku – palun tähelepanu, härra Adams ka! –, on ettepanek panna hääletamisele §-d 8, 9, 10 ja 11. Saan aru, et sellisel juhul on hääletamisel kõik need probleemid, mida kõnelejad vaidlustasid. Nii, Kama nõus? Adams? Kork? Tänan! Härra Salum, kas me võime hakata hääletama? Palun, härra Salum!

V. Salum

Võib küll ja numeratsiooniga on siin segadus. Mis hümnisse puutub, siis Runnel põhjendas selle väga hästi ära. Meil ei ole vaja hakata uut hümnit tegema ja et vältida tarbetut uue vabariigi tegemist ja mahajoomist, on vaja see fikseerida põhiseaduses. Pealinna osas võib igaüks otsustada nii, nagu tahab. Paragrahvi 11 – Eesti Vabariigi iseseisvuspäev on 24. veebruar – me leidsime vajaliku olevat sisse võtta, kuna preambulast jäi vabariigi aastapäev välja. Nii et need kolm paragrahvi (§ 9, 10 ja 11) tuleks eraldi hääletada ja täna hääletada. Mis puutub apellatsioonidesse preambula osas, siis neid hääletame järgmine kord.

Juhataja

Suur tänu! Me alustame hääletamist. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 41 assamblee liiget. Kas härra Hallaste palub sõna protsessuaalsetes küsimustes? Tänan! Härra Salum, kas te soovite veel sõna? Tänan! Algab hääletamine. Hääletamise sisu on selles, et selgitatakse assamblee seisukoht selle kohta, kas on vaja üldsätetes fikseerida §-d 8, 9, 10 ja 11. Kõik need paragrahvid hääletatakse eraldi läbi. Kas kõigil on selge, mida me hääletame ja kuidas? Tänan! Alustame.

Esimene küsimus: kes on selle poolt, et üldsätetes oleks tekst, mis on praegu §-s 8? Hääletame.

Tänan! 33 poolthäält, 1 vastuhäält.

Assamblee on otsustanud, et Eesti riigivärvid on sinine, must ja valge. Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.

Teine küsimus: kes on selle poolt, et üldsätetes on paragrahv, mille tekst on praegu esitatud §-s 9, s. t. Eesti riigihümn jne.? Hääletame. Tänan! 11 poolthäält, 22 vastuhäält.

Assamblee on seisukohal, et üldsätetes riigihümni küsimust fikseerida pole vaja.

Kolmas küsimus: kes on selle poolt, et üldsätetes on fikseeritud, et Eesti Vabariigi pealinn on Tallinn? Hääletame. 6 poolthäält, 27 vastuhäält. Lugupeetud kolleegid, ma palun, et vähemalt hääletamise ajal oleks kõigil võimalik olla tähelepanelik, seepärast mitte saalis juttu ajada. Tänan! Assamblee otsustas, et ei ole vaja üldsätetes fikseerida, et Tallinn on Eesti Vabariigi pealinn.

Neljas ja viimane hääletamine: kes on selle poolt, et üldsätetes on fikseeritud, et Eesti Vabariigi iseseisvuspäev on 24. veebruar? Hääletame. Tänan!

Kümne poolthääle ja 24 vastuhäälega on assamblee otsustanud, et üldsätetes pole vaja fikseerida, et Eesti Vabariigi iseseisvuspäev on 24. veebruar.

Härra Salum, kas on veel neid apellatsioone, mida toimkond soovib läbi vaadata? Ma teatasin härra Hallaste ja härra Koha apellatsioonist. On võimalik seda arutada? Härra Salum!

V. Salum

Kui § 11 läks välja, siis me peame preambulas seda arvestama. Nii et palun selle preambula kohta tehtud apellatsioonide hääletamised lükata edasi järgmise reede peale.

Juhataja

Suur tänu! Kas härra Hallaste ja härra Koha on nõus asjade sellise käiguga? Ei. Sõna on härra Hallastel selleks, et lugeda ette apellatsioon ja siis otsustame, kas me täna saame hääletada. Härra Hallaste, teil on sõna. Palun!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Meie apellatsioon puudutab täna hommikust hääletust preambula alternatiivi kohta. Teatavasti 17 poolthäälega 16 vastu hääletas Põhiseaduslik Assamblee põhimõtte poolt, et Eesti NSV on Eesti Vabariigi õigusjärglane. Sellest põhimõttest tulenevad väga rasked tagajärjed ja järeldused. Ma tutvustasin neid eelnevalt kõnes, kui andsin apellatsiooni üle. See juhtus enne kella kahte täna päeval. Ja kuna ühegi praegu läbihääletatud paragrahvi väljajätmine ei puuduta seda probleemi, millest oli juttu seoses selle preambula alternatiiviga, siis ma palun tungivalt see hääletamine võtta kordamisele, sest kolmanda toimkonna liikmed on veendunud, et Põhiseaduslik Assamblee ei andnud endale aru, mida ta sisse hääletas – lihtsalt ei teadvustanud kõiki neid probleeme, mis sellega olid seotud. Ma paluksin panna see hääletusele. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Juhatus on omavahel kokku leppinud niimoodi, et vaadatakse läbi neid apellatsioone, mille läbivaatamisega on nõus nii apellatsiooni esitaja kui ka toimkond, sellepärast teeb lõppotsuse härra Salum. Palun!

V. Salum

Härra Hallaste süüdistus oli ülimalt kaalukas ja mina ainuisikuliselt ei ole pädev otsustama. Kui tahetakse tõesti peale suruda tänast hääletamist, siis palun võimaldada esimesel toimkonnal enne

koosolek teha.

Juhataja

Juhatus otsustas, et meil ei ole võimalik hakata vaheaegu tegema, sest siis me loomegi sellise pretsedendi, et iga apellatsiooni puhul on toimkondadel võimalik veel korraks nõu pidada. Selle tõttu vaadatakse apellatsioon läbi nädala pärast. Täna on aga apellatsioon tehtud teatavaks ja võetud arvele. Härra Salum, kas on veel apellatsioone?

V. Salum

Minu laual ei ole.

Juhataja

Juhatusel ka ei ole laekunud. Teine toimkond, härra Rumessen! Üks hetk, palun härra Rumesseni mikrofoni!

V. Rumessen

[...]

Juhataja

Suur tänu! Teisele toimkonnale apellatsioone laekunud ei ole, juhatusel samuti mitte. Kolmas toimkond, härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Kolmandale toimkonnale on laekunud hulgaliselt parandusettepanekuid, kuid apellatsioone laekunud ei ole. Seega täna midagi hääletada tarvis ei ole. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Ka juhatusel pole laekunud apellatsioone kolmanda toimkonna teemade osas. Neljas toimkond, härra Kask, palun!

P. Kask

[...]

J. Rätsep

Sama jutt. Ka meile ei ole laekunud apellatsioone.

Juhataja

Ka juhatajal ei ole apellatsioone. Läheme edasi. Viies toimkond – riigikaitse. Härra Tupp, palun!

E. Tupp

Ei ole laekunud.

Juhataja

Ka juhatusel ei ole apellatsioone. Täna! Kuues toimkond – kohus, Riigikontroll, õiguskantsler. Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Kuuendal toimkonnal on apellatsiooni korras saanud taotlus. Tegelikult on apellatsiooni esitaja

toimkonna liige Ülo Seppa, kes tahab lisada meie kohtupeatüki paragrahvile nõude, et õigust peaksid mõistma kutselised kohtunikud. Ja teine küsimus puudutab kohtueelset uurimist ja kohtu-uurijate institutsiooni. Kui apelleeriv toimkonna liige on valmis apellatsiooni esitama, siis me oleme valmis seisukohta avaldama.

Juhataja

Suur tänu! Ka juhatajale on Ülo Seppalt laekunud nimetatud apellatsioon. Samuti ma tuletan meelde, et tegelikult me alustasime sisulist arutelu juba nädal aega tagasi, kui juhatus leppis kokku härra Seppaga ja toimkonnaga, et täna toimub apellatsiooni sisuline läbivaatamine. Ma palun apellatsiooni ettekandmiseks kõnetooli härra Seppa. Kolleegid, palun tähelepanu! Me teeme poole viiest vaheaja. Härra Seppa, teil on sõna.

Ü. Seppa

Austatud härra esimees! Lugupeetud kolleegid! Nagu ma juba üsna pikalt rääkisin, on minu apellatsioon sihitud kuuenda toimkonna praeguse § 1 teksti käsitlemise vastu. Minu meelest on § 1 sõnastatud praegu selliselt, et see ei kindlusta iseseisvat kohtuvõimu Eesti Vabariigis. Siin on öeldud küll, et õigust mõistavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kuid minu meelest see lause ei sisalda mõtet, et Eestis on iseseisev kohtuvõim, mis on lahutatud teistest võimudest. Seepärast palusin ma sõnastada selle peatüki § 1 järgmiselt: "Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kus õigust mõistavad kutselised kohtunikud." Minu meelest on see paragrahv praegu sõnastatud nii, et kohtuvõim on selle paragrahviga Eesti Vabariigis kehtestatud.

Miks ma rõhutan seda, et õigust mõistavad kutselised kohtunikud, sellest ma rääkisin siin ka juba eelmine kord. Seoses Eesti Vabariigi okupeerimisega lõppes meil ka Eesti Vabariigi seaduste kehtivus ja kehtestati uued Nõukogude seadused, sisse toodi uus institutsioon, mis varem puudus – see oli kohtukaasistujate institutsioon. Ja ma vaidlen sellele vastu, et Eestis mõistetakse õigust kohtukaasistujate abil. Ma leian, et kohtuvõim toimib täiuslikult siis, kui kohut mõistavad kutselised kohtunikud. Ma tõin selle juba eelmine kord välja ja need tekstid on välja jagatud. Ma ei taha selles suhtes asja palju pikemale ajada. Ma ütlesin veel lühidalt, et ma pean kohtukaasistujate institutsiooni sovetismi rudimendiks. Tahaksin mainida seda, et kaasistujate juuresolek vabastab kohtuniku vastutusest selles osas, et tema südametunnistus ei piina teda, kui ta vale otsuse on teinud. Ta võib alati ütelda, et ega kohut ei mõistnud tema, vaid temaga olid kaasas rahva esindajad, kes kohut mõistsid. Nii sündis see Nõukogude võimu ajal ja selle tõttu on meil nii palju ebaõigeid kohtuotsuseid.

Ma lähen edasi teise paragrahvi juurde, mille sissetoomist ma sellesse peatükki taotlen. See kõlaks niimoodi: "Kohtueelset uurimist viivad läbi kohtuministeriumi koosseisu kuuluvad sõltumatud uurijad, kelle tööpiirkonnaks on kohturingkonnad, kuhu nad ametisse määratakse." Ma mainisin juba eelmine kord ja rõhutan ka praegu, et eeluurimine peab kuuluma kohtu võimkonda. See on

kohtuvõimu üks osa ja nii oli ta väga õigesti sätestatud Eesti Vabariigi kohtute seadustikus, kusjuures on olemas väga palju paragrahve, kus näidatakse, et kohtu-uuriija on üks kohtuvõimu teostaja. Juba §-s 1 on öeldud, et kohtuvõimu teostavad kohtud ja kohtu-uurijad. Edasi, §-s 3 on öeldud, et kohtu-uurijate võimkond piirdub vastavate ringkondadega. Paragrahv 18 ütleb, et ringkonnas on vajalik arv uurijaid, ka tähtsate ja eriti tähtsate asjade uurijaid. See seadustik määrab uurijate tööpiirkonnad, ametkonnad, kantseleid, kus uurijad töötavad. Paragrahv 83 määrab kohtunike ja kohtu-uurijate kutselise ettevalmistuse. Kõikidest nendest paragrahvidest on näha, et uurimine on kohtuvõimu koosseisus.

Meie praegune kohtu seadustik, mis ülemnõukogu poolt vastu võeti, on lahutanud kohtuvõimust kohtu-uurimise ja sellega ei ole kohtuvõim täiuslik. Ma nõuan nende paragrahvide sissevõtmist meie põhiseadusesse, kuigi nad võib-olla ei olekski vajalikud normaalses tsiviliseeritud ühiskonnas. Aga ma tahan praegu rõhutada just seda, et meil on vastu võetud kohtuseadus, mis võimaldas teha väga suuri muudatusi, võrreldes Eesti Vabariigi kohtuseadusega, seadustikuga, ja ei olnud taga põhiseadust, mis oleks nende muudatuste tegemise ära hoidnud. Sellepärast peavad sellised paragrahvid olema põhiseaduses.

Mis puutub kohtukaasistujate institutsiooni, siis ma tahan veel ütelda, et põhiline argument, millega mulle on vastu vaieldud, on see, et meil Eesti Vabariigis ei jätku kohtunikke ja sellepärast me peame kasutama inimesi, kellel ei ole eriharidust. Ma uurisin seda küsimust ja Eestis väljaantud Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna lõpetanute nimekirja, kus on sees 1945. aastast kuni 1986. aastani lõpetanud isikud. Selgub, et Eestis on praegu umbes 3000 kõrgharidusega juristi, et vajalikku arvu kätte saada. Nii et momendil on 98 kohtunikku, ütleme, 100 kohtunikku ja selleks, et kohut mõistaksid professionaalsed kohtunikud, oleks vaja 150 inimest. Ma ei usu, et see, nagu poleks 3000 juristi hulgast võimalik saada 150 kohtunikku, oleks mingi põhjendus.

Juhataja

Härra Seppa, ma väga vabandan, aga teil on aeg kahe minuti võrra ületatud ja lisaks on kell saanud pool viis, mil vastavalt reglemendile tuleb teha vaheaeg. Võib-olla vajate veel aega? Ma ei seganud teid mitte selleks, et peaksite kohe lõpetama.

Ü. Seppa

Täna tähelepanu eest! Ma lõpetan. Ma arvan, et kõik mõistavad, milles küsimus on. Aitäh teile!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, enne vaheaega on mul mõned teated. Teile on välja jagatud juhatuse poolt koos toimkondade juhtidega koostatud otsuse projekt redaktsioonitoimkonna moodustamise kohta. Ma palun vaheajal uurida pisut ka seda otsuse projekti. Juhatuse arvab, et on reaalne ammandada kella kuueks kogu istungi päevakord. Üheks tagatiseks on see, kui me nimetatud otsuse projektiga ei pea mitte väga kaua tööd tegema. Teiseks, pärast vaheaega saavad soovi korral

uuesti sõna härra Rätsep kui toimkonna juht ja härra Kaalep. Nüüd aga 20 minutit vaheaega. Me kohtume uuesti kell 16.50.

Vaheaeg

Juhataja

Kell on 16.51. Jätkame tööd. Kohaloleku kontroll, palun! Assamblee liikmeid on kohal 33. Jätkub arutelu Riigikontrolli, õiguskantsleri ja kohtu küsimustes. Meil oli kokkulepe, et sõna saavad selles küsimuses härra Kaalep ja härra Rätsep. Palun, härra Kaalep, teil on sõna!

A. Kaalep

Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mind erutasid härra Seppa sõnavõtt ja tema seisukohad väga mitmel põhjusel. Nagu kõik inimesed, kes on läbi elanud selle nn. nõukogude korra etapi meie rahva ajaloos, on minulgi olnud tegemist kohtutega, tean, mis asi on sõjatribunal, tean, mis asi on rahvakohus, ja sellepärast, olemata küll jurist, on minulgi omad seisukohad. Mulle tundus, et see analüüs, kui seda tohib analüüsiks nimetada, mida härra Seppa esitas, oli küllaltki pealiskaudne. Mul on selliseid kogemusi, kus võin rahvakaasistujate kohta (nagu neid on nimetatud) öelda ainult häid sõnu, ja on kogemusi, kus võin rahvakohtunike kohta öelda ainult halba. Ja sellest etapist ei saaks me teha järeldusi, millest tuletatud norme me võiksime arvata kestvate aastakümneid. Me ei tohiks oma kohtukorraldusele anda liiga kindlaid ja liiga täpselt piiritletud suundi või kui me anname suunad, siis me ei tohi ikkagi anda liiga täpseid korraldusi. Me ei tea ju, kuhupoole läheb rong. On täiesti võimalik, et ühel ilusal päeval leiab Eesti rahvas, et anglosaksi maade tüüpi vandekohus on veel kõige parem süsteem. Sellepärast tundub mulle niimoodi, et härra Rätsepa esitatud ja kaitstud variant, mis jätab võimalused lahti, on ikkagi kõige sobivam, kuna härra Seppa soovitatud kitsas tee võib olla isegi umbtee. Avaldan poolehoidu härra Rätsepa seisukohale.

Juhataja

Täna! Vaatamata kokkuleppele, et sõna saavad üksnes härra Kaalep ja härra Rätsep, otsustas juhatus anda siiski kaheks minutiks kohalt sõna härra Adamsile. Härra Jüri Adams, palun!

J. Adams

Küsimus kaasistujatest või kutselistest kohtunikest taandub sellele, kas me põhiseadusega anname võimaluse nii-ütelda pool- ja mitteprofessionaalsetel kohtumõistjatel säilida väga kaua või võtame suuna, et mingite aastate pärast saavad Eestis kahtlemata olema isikuliselt teised inimesed, kes on kutselised kohtunikud, s. t. kes on teinud vastavad eksamid ja keda saab hinnata vastavalt kvalifikatsioonile. Täna!

Juhataja

Suur tänu! Härra Rätsep, kas on võimalik kohalt sõna võtta? Täna! Härra Rätsepa sõnavõtt kohalt, palun!

J. Rätsep

Austatud kolleegid! Lugupeetud juhatus! Selle apellatsiooni puhul on mul esitatud olulised vastuväited ja ma lisaksin paar üldist hinnangulist seisukohta. Ma paluksin teil, lugupeetud kolleegid, mõelda selle üle, et kohtusüsteem on üks eriline võimkond, mis teistest vähem kannatab politiseerimist ja üldse ei kannata ülepolitiseerimist. Väga palju traagikat selles nõukogulikus saatuses, mis meie rahvalegi osaks sai, on seotud kohtusüsteemi ülepolitiseerimisega ja tema hinnangulise tegevuse sidumisega poliitilise sisuga. Kõik need konkreetsed faktid, mis meile meenuvad, on sellelaadilised. Kohtusüsteemi ei ole ka praegu, taastatavas Eesti Vabariigis võimalik päevapealt laiali saata ja uuesti komplekteerida. See on utoopiline hoiak. Ja ma olen kahtlematult nende poolel, kes leiavad, et see on niisugune süsteem, mille reformimine on paratamatu. Selle reformimise käigus ei maksa meil häbeneda neid samme, mida on praegu juba jõutud ette võtta – isegi ühegi kohtuinstantsi nime ei ole alles jäänud.

Mis nüüd otse apellatsioonisse puutub, siis ma nende seisukohtade puhul rõhutaksin veel kord seda, mida lugupeetud Ain Kaalep nimetas. Selles avaldub ette umbusaldus meist igal juhul legitiimsema Riigikogu suhtes, kelle ülesanne tulevikus on optimaalselt reguleerida kohtusüsteem vastavalt siis juba Eestis kujunevatele tingimustele. Kui me praegu asuksime seisukohale, mille järgi võivad Eestis kohut mõista ainult kutselised kohtunikud, siis me peame siiski arvestama seda, et seoses üleminekuga kolmeastmelisele kohtusüsteemile, mis on täiesti vaieldamatult progressiivne samm, on puudu vähemalt 50 kohtunikku.

Teiseks, täiesti kõhedaks võtavad kolleegide, eestimeelsete mõttekaaslaste lootused kiirkursustele kohtunike kaadri, kutseliste kohtunike kaadri ettevalmistamiseks. Minu arvates ei ole kauget ajalugu vaja õpikutest meelde tuletada: terve sõjajärgne ja ka 1940. aasta Nõukogude õigussüsteemi pudru ei ole mitte sellest tingitud, et kohtusüsteemi lülitati kaasistujate institutsioon, vaid et kiirkursustel komplekteeritud kohtunike kaader tegeles nn. õigusemõistmisega oma revolutsioonilise südametunnistuse pärast. Ma kardan küll, et meil võib sel juhul korduda kui mitte midagi nii hullu, siis igal juhul ikkagi midagi väga kahtlast.

Ma arvan, et need mõlemad sätted on kitsendavad tulevase Riigikogu suhtes ja kohtusüsteemi väljaarendamise suhtes üldse, ja seda minu arvamust jagab ka meie toimkond häältega 5 : 1. Vaid üks toimkonna liige, kes apellatsiooni esitas, toetas iseenese poolt esitatud kontseptsiooni.

Nüüd ma ütleksin vaid niipalju, et paar esimest sõna selle esimese sätte konstruktsioonis on ilmselt niisugused, millega komisjon ühineb – just nimelt see, et kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtunikud. See on parem formulatsioon, see on mitme teisegi poolt esitatud. Täna teid ja vabandan, et ma pikemalt rääkisin.

Juhataja

Suur tänu, härra Rätsep! Me asume kohe hääletama, aga enne kohaloleku kontrolli. Kohaloleku kontroll, palun! Assamblee liikmeid on kohal 37. Asume hääletama.

Küsimus on järgmine. Kes on selle poolt, et rahuldada kolleeg Ülo Seppa apellatsioon, mille sisu on selles, et sõnastada XIII peatüki § 1 alljärgnevalt: "Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kus õigust mõistavad kutselised kohtunikud"? Hääletame. Apellatsiooni rahuldamise poolt oli 11, vastu 20. Apellatsioon jäi rahuldamata.

Teine küsimus. Kes on selle poolt, et rahuldada Ülo Seppa apellatsioon, milles on tehtud ettepanek lisada XIII peatükki uus paragrahv järgmise tekstiga: "Kohtueelset uurimist viivad läbi kohtuministeeriumi koosseisu kuuluvad sõltumatud uurijad, kelle tööpiirkonnaks on kohturingkonnad, kuhu nad ametisse määratakse"? Hääletame. Apellatsiooni rahuldamise poolt on 14 assamblee liiget ja vastu 21. Assamblee otsusega on apellatsioon tagasi lükatud.

Härra Rätsep, kas sellega on apellatsioonidega kõik? Aitäh!

Seitsmes ja viimane teematoimkond – kohalikud omavalitsused. Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson

Aitäh! Seitsmendale toimkonnale on laekunud ühelt assamblee liikmelt ettepanek. Apellatsioonina see vormistatud ei ole ja apellatsioon meil praegu rohkem ei ole, kui just juhatusel neid laekunud ei ole. Aitäh!

Juhataja

Juhatusel pole laekunud apellatsioone seoses seitsmenda toimkonna tööga. Lõpetades seda päevakorrapunkti, kordan veel kord, et kellelegi ei jääks valet muljet. Teine lugemine jätkub. Apellatsioonide läbivaatamine pole lõppenud. Ka see jätkub nädala pärast.

Viimane päevakorrapunkt, milles meil on vaja vastu võtta otsus, on juhatuse ja toimkondade juhtide ettepanek moodustada redaktsioonitoimkond. Nimetatud otsusest ei tulene see, et tingimata nädala pärast, kas reedel või laupäeval, lõpetatakse teine lugemine. Juhatus koos teematoimkondade juhtidega on esitanud selle otsuse projekti sellepärast, et nädala pärast oleks võimalik teist lugemist lõpetada, kui assamblee peab seda vajalikuks. Teine lugemine lõpetatakse hääletades: võetakse vastu otsus lõpetada teine lugemine. Tekst, millest on juttu otsuse projektis, ei ole lõplik tekst – see on koondtekst, mille alusel algab kolmas lugemine, kui assamblee nii otsustab.

Juhatusel on laekunud kolleeg Sulev Vahtrelt ettepanek lülitada redaktsioonitoimkonda täiendavalt härra Tiit Käbin. Härra Uluotsalt on laekunud teine ettepanek, mille loen samuti ette: "Teen ettepaneku redaktsioonitoimkonda liikmetena lisada härra Eller ja härra Sirendi." Ja protsessuaalse korra osas on ettepanek viia läbi konkureeriv hääletus. Lugupeetud kolleegid, ma lugesin teile ette kõik need ettepanekud, mis laekusid kirjalikult. Meie reglemendi järgi on võimalik esitada küsimusi, võtta sõna ja teha ettepanekuid ka praegu. Palun, kas on küsimusi, sõnavõtusoovijaid, ettepanekuid? Härra Adams, palun!

J. Adams

Minu küsimus on selline: kas härra Peet Kask ei oleks nõus liikmena osalema redaktsioonitoimkonna

töös?

Juhataja

Täna! Ma käsitleksin härra Adamsi küsimust ettepanekuna juhul, kui härra Kask noogutaks või annaks märku, kas ta oma nõusoleku annab või ei. Täna! Härra Adamsi poolt on täiendavalt esitatud härra Peet Kase kandidatuur. Sõna saab härra Talve. Palun!

J. K. Talve

Lugupeetud kolleegid, ma täna usalduse eest ja olen nõus küll, ainult selle reservatsiooniga, et ma esmaspäeval ja teisipäeval pean siit ära olema. Aga kui see lahendus kolleege rahuldab, siis olen nõus.

Juhataja

Suur tänu! Võtsime selle informatsiooni teadmiseks. Palun, kas on veel ettepanekuid? Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Ma teen ettepaneku lülitada kandidaatide nimekirja härra Kaido Kama.

Juhataja

Täna! Kolleegid, selleks et korraldada redaktsioonitoimkonna valimine, eeldades, et redaktsioonitoimkonnas ei või olla mitte kõik assamblee liikmed, vaid me peaksime mingi valiku tegema, tuleks meil kokku leppida, kui suur redaktsioonitoimkond on. Härra Vahtre tegi ettepaneku, et redaktsioonitoimkond võiks olla seitsmeliikmeline. Härra Saatpalul on sõna.

V. Saatpalu

Vabandan, et ma jäin siin natuke kohmitsema. Ma teen ettepaneku lülitada ka Toomas Kork sellesse redaktsioonitoimkonda. Aga mis puutub seitsmesse, siis see on hea number.

Juhataja

Täna! Härra Saatpalu ettepanek nõuab seda, et me lepiksime kokku, et me sulgeme nimekirja. Vastasel korral võtab meie hääletamine kaua aega ja sel juhul ma teeksin ettepaneku hääletada kõikide assamblee liikmete puhul, kas nad sobivad redaktsioonitoimkonda või mitte. Kas ollakse nõus, et me rohkem kandidaate ei esita? Täna! Niisiis, redaktsioonitoimkonna arvuline koosseis. Üks ettepanek oli seitse ja seda toetas härra Saatpalu. Härra Kask, palun!

P. Kask

Andestust, et ma nii hilja reageerisin, aga mul on ettepanek lülitada kandidaatide hulka Tõnu Anton.

Juhataja

Mul on tõepoolest hea meel, et mul on formaalne õigus ütelda, et see ei ole võimalik. Täna! Redaktsioonitoimkonna arvuline koosseis on teema, milles me püüame kokku leppida. Kas on teisi ettepanekuid kui seitse? Härra Talve, palun!

J. K. Talve

Ma tahaksin küsida, mitu kandidaati seal praegu on.

Juhataja

Praegune olukord on selline, et otsuse projektis on kuus kandidaati ja nendele on täiendavalt lisatud järgmised kandidaadid: Sulev Vahtre poolt Tiit Käbin, Ülo Uluotsa poolt Hillar Eller ja Arvo Sirendi, härra Adamsi poolt Peet Kask, proua Hänni poolt Kaido Kama ja härra Saatpalu poolt Toomas Kork. Seega kokku on 12.

Lugupeetud kolleegid, panen hääletamisele, kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkond on seitsmeliikmeline. Palun hääletada! 32 poolthäält, vastuhääli ei ole.

Me otsustasime teiega, et redaktsioonitoimkond on seitsmeliikmeline.

Teine küsimus, milles meil tuleb kokku leppida. Juhatusel on selline ettepanek, et hääletamine toimub järgmise korra kohaselt. Häälte arv on piiramatu: igaüks võib hääletada kõigi kandidaatide poolt, valida neist nii mitu, kui peab vajalikuks, või olla kõigile vastu, kuid vastuhäälel ei ole mingit osakaalu, sest tulemused tehakse kindlaks poolthääli arvestades. Juhatus julgeb pakkuda sellist viisi tulemuse kindlakstegemiseks, et seitse enam hääli saanud kandidaati loetakse valituks.

Komplikatsioonid tekivad siis, kui ei ole võimalik seitsmenda ja kaheksanda vahele piiri tõmmata põhjusel, et nad said ühepalju hääli. Kui selline tulemus saadakse, siis on ettepanek panna hääletusele viis, mis võimaldab teha uue valiku nende kandidaatide vahel, kes jagavad hääli selliselt, et pole võimalik piiri tõmmata seitsmenda ja kaheksanda kandidaadi vahel.

Palun, kas sellise redaktsioonitoimkonna koosseisu määramise korra vastu on proteste? Ei ole. Ma kordan, kuidas me toimime. Häälte arv on piiramatu, loevad ainult poolthääled. Valituks osutuvad need kandidaadid, kes said enam hääli. Kui ei ole võimalik eristada seitsmendat, kaheksandat ja võib-olla järgnevaid, siis korraldatakse teine voor, selleks et määrata nende kandidaatide pingerida, kes jagavad seitsmendat ja järgnevaid kohti. Algab hääletamine. Kohaloleku kontroll. Kohal on 37 assamblee liiget.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Jüri Adams? Hääletame. Hääletamine on avalik, salajast hääletamist meie reglement ette ei näe. Niisiis, hääletame – Jüri Adams. Tänan! 32 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Illar Hallaste? Hääletame. 28 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Liia Hänni? 31 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Ain Kaalep? 23 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Ott Kool? Hääletame. 12 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Juhan Kristjan Talve? Hääletame. 27 häält.

Ülejäänud kandidaadid panen hääletusele ettepanekute laekumise järjekorras.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Tiit Käbin? Hääletame. 24 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Hillar Eller? 11 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Arvo Sirendi? Hääletame. 8 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Peet Kask? Hääletame. 27 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Kaido Kama? 27 häält.

Kes on selle poolt, et redaktsioonitoimkonnas on Toomas Kork? Hääletame. 12 häält.

Lugupeetud kolleegid, püüame siis kohe kindlaks teha redaktsiooni koosseisu. 32 häälega on liider Jüri Adams, teisena on redaktsioonitoimkonna koosseisus proua Liia Hänni. Kolmandana on redaktsioonitoimkonna koosseisus härra Illar Hallaste. Neljas on Juhan Kristjan Talve. Sama häältearvuga on toimkonnas härra Peet Kask ja sama häältearvuga on redaktsioonitoimkonnas ka härra Kaido Kama. Ja seitsmendana on 24 häälega redaktsioonitoimkonnas härra Tiit Käbin.

Üks hetk, enne kui me selle tulemuse kinnitame, ma kontrollin veel üle, et me vigu ei teinud. Niisiis, lugupeetud kolleegid, redaktsioonitoimkonnas on järgmised assamblee liikmed: Jüri Adams, Illar Hallaste, Liia Hänni, Juhan Kristjan Talve, Peet Kask, Kaido Kama ja Tiit Käbin.

Paraku on meil nüüd otsustatud vaid otsuse projekti esimese punkti sisu. Palun, võib-olla on selle projekti kohta veel märkusi, ettepanekuid projekti parandamiseks, täiendamiseks? Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Mul on ettepanek tõsta toimkonna liikmete arvu kaheksale. Sel juhul laheneks üks väga oluline küsimus – keeleküsimus.

Juhataja

Kuigi assambleel pole häbi pöörduda tagasi otsustatud küsimuste juurde, teen ma siiski seekord ettepaneku lugeda need otsused, mida me tegime, pädevaiks ja jääb nii, nagu me otsustasime. Palun, kas soovitakse veel sõna? Ei. Lugupeetud kolleegid, ma panen hääletamisele otsuse projekti redaktsioonitoimkonna moodustamise kohta. Palun, kes on selle projekti poolt? Vabandan, palun hääletamine katkestada! Härra Korrovits, palun, kas protsessuaalsetes küsimustes?

V. Korrovits

Head kolleegid! Küsimus protsessuaalne ei ole, kuid on väga imelik, et selles toimkonnas ei ole ühtegi keelemeest.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, sõnavõttud ju lõpetati, alustasime hääletamist. Kui on alustatud hääletamist, saab sõna ainult protsessuaalsetes küsimustes. Palun, kes on otsuse projekti poolt? Hääletame. 36 poolthäälega, vastuhääli ei ole, on otsus vastu võetud. Päevakord on ammendatud, organisatsioonilistes küsimustes saavad soovi korral sõna kõik toimkondade juhid. Palun veel tähelepanu, kui toimkondade juhid soovivad sõna. Palun, härra Hallaste!

I. Hallaste

Aitäh, juhataja! Mul on palve kolmanda toimkonna liikmetele koguneda viie minuti pärast ruumi nr. 111. Aitäh!

Juhataja

Härra Rumessen!

V. Rumessen

Aitäh! Kõik teise toimkonna liikmed veel ei tea, et me kohtume homme kell 10. Me ootame teid homme hommikul.

Juhataja

Härra Jürgenson!

K. Jürgenson

Palun seitsmenda toimkonna liikmetel pärast lühikest suitsupausi koguneda meie ruumi nr. 256.

Aitäh!

Juhataja

Härra Salum!

V. Salum

Esimese toimkonna liikmetel palun homme kell 10 koguneda saali nr. 111.

Juhataja

Palun veel tähelepanu! Me ei ole istungit lõpetanud. Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Palun kuuenda toimkonna liikmetel tulla tuppa nr. 257 homme hommikul kell 9.30.

Juhataja

Härra Kask!

P. Kask

Palun neljanda toimkonna liikmetel homme hommikul kell 10 tulla nagu tavaliselt ruumi nr. 155.

Juhataja

Suur tänu! Istung on lõppenud. Me kohtume teiega täiskogu istungil nädala pärast. Nägemist!